

OOSTVLAAMSE ZANTEN

algemeen tweemaandelijks tijdschrift
voor volkskunde

XLVII - 1972 - 2

UITGAVEN VAN DE BOND

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 42, B 9000 Gent en op de bibliotheek : Kraanlei 63, B 9000 Gent.

1. Oostvlaamsche Zanten, nog voorradig tot zolang de voorraad strekt : 15e, 19e jg., 21e tot en met 31e jg., 33e tot en met 45e jg., tegen 186 F per jaargang. Van de jgg. 1-19 zijn nog enkele losse nummers beschikbaar tegen 55 F per nummer; van de latere jgg. tegen 45 F per nummer. Jaarboek 1945 (jg. 20) van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen : 159 F (leden 106 F). Inhoudstafel op Oostvlaamse Zanten (Jg. I - Jg. XXV), door F. VAN ES : 55 F (leden 42 F). Idem, II (Jg. XXVI - Jg. XXXV), door F. VAN ES : 45 F (leden 35 F).
2. Geïllustreerd Feestnummer (lustrumnr.) Prijs : 30 F (leden 23 F).
3. Survivances du Passé, door A. MARINUS (8 p.). Prijs : 15 F (leden 10 F).
4. Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs : 15 F (leden 10 F).
5. Osschaart door F. VAN ES (overdruk 1945), 28 blz. Prijs 40 F (leden 25 F).
6. 2e Lustrumnummer 1930-1935. Prijs : 40 F (leden 25 F).
7. Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten, (over het teerlingspel) door Emile ANDELHOF. Prijs : 50 F (leden 38 F).
8. Het ontstaan van de Julius-Caesarfeesten te Velzeke-Ruddershove, door J. en M. JANSSENS-BUYSE. 1940, 10 p., 1 lied. Prijs : 15 F (leden 10 F).
9. Het Curieus en Vermakelijk Namenboek, door Em. ANDELHOF. Prijs : 40 F (leden 25 F).
10. Folklore en Onderwijs, door L. HOSTE. Prijs : 15 F (leden 10 F).
11. August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken, door Fr. DE COSTER. Prijs : 40 F (leden 25 F).
12. Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur, door F. VAN ES. Prijs : 40 F (leden 25 F).
13. De Wetterse Reuzen, door Lic. M. DAEM. Prijs : 30 F (leden 22 F).
14. Sagen uit Noord-Oost-Vlaanderen, door Dr. G. DE MEYER. Prijs : 40 F (leden 25 F).
15. Een Teerlingspel in Gent, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs : 30 F (leden 22 F).
16. Spelen mijner Jeugd, door L. LIEVEVROUW. Prijs : 80 F (leden 60 F).
17. De levende Folklore van het Gewest BALEGEM, door M. BROECKHOVE. Prijs : 70 F
18. Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land, door M. BROECKHOVE. Prijs : 250 F.
19. Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde, door J. PIETERS. Prijs : 150 F (leden 110 F).
20. Het Volksleven te Wieze. 1900-1950, door J. VAN HAVER. Prijs 150 F (led. 110 F)
21. Het Hospies der Kinderen Alijn of Alynsgodshuis te Gent, door E. LUYKX-FONCKE (met talrijke ill.). Prijs 50 F (leden 35 F).
22. De Rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde, door H. VAN HESE. Prijs 150 F
23. De folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu, door Cl. VANHOUCHE, Prijs : 200 F (leden 150 F).
24. Het Sterrelied in het Gebied van Dender en Schelde, door J. DE VUYST. 1968, 175 blz., 189 liederen en 50 mel., (mit einer deutschen Zusammenfassung). Prijs : 250 F (leden 180 F).
25. Ernest Van den Driessche. Schilder van ons Volksleven, door R. VAN DER LINDEN, 1968, 32 blz. (op kunstdrukpapier), avec un résumé en français. 2e druk, Prijs : 75 F (leden 55 F).
26. Catalogus Tentoonstelling 125 jaar Gentse Feesten, juli-augustus 1968, 44 blz. Prijs 50 F (leden 40 F).
27. Kinderzang uit Zwijnaarde. Dr. L. GELBER. Prijs : 70 F (leden 50 F).
28. Jan de Lichte. Gerard SIMONS. 32 blz. Prijs : 55 F (leden 41).
29. De Vinkensport in Vlaanderen (avec un résumé en français). 1969, 165 blz., 42 ill. 3 tek., door M. BROECKHOVE. (Nr. X van de Uitgaven van het Alfons De Cockfonds). Prijs : 300 F (leden 200 F).
30. Van het cijskiesrecht naar het algemeen meervoudig stemrecht (mit einer deutscher Zusammenfassung) door Albert BRACKE. 1970, 52 blz., 11 ill. (Nr. 31 van de Uitgaven van de Kon. Bond der Oostvlaamse Volkskundigen) Prijs : 100 F (leden 80 F).
31. Bibliografie Renaat van der Linden, door R. BERCKMOES, 1971. Prijs 40 F (leden 30 F).

Bij die prijzen is de B.T.W. inbegrepen.

Elk bedrag vooraf storten op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent. Voor het buitenland + 10 F portkosten.

UITVERKOCHT zijn thans : Herdenkingsalbum Alf. de Cock — Het Stroodekkersbedrijf door Cl. Trefois — Lodewijk De Vriese Bibliografische studie — De Plattegrondsvormen

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
 ORGAAN V.D. KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
 en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redaktie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem

Redaktieleden : Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn, Maurits Broeckhove.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B 9000 Gent.

Alle stortingen op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.

INHOUD

Prijs : 55 F

M. VAN WESEMAEL. — Pierlala Sa Sa en de oktrooyen 42

R. VAN DER LINDEN. — Rekapitulerende liederen — Twee nieuwe mannekes 52

J. PIETERS. — Het Kalluiten — Een uitgestorven bolspel uit het Dendermondse 62

VIJFTIEN MEDEWERKERS. — Voddenopkopers en speelgoed 67

BOEKENNIEUWS.

Verschijnt: L. Vandenbussche: Gebruik van farmaceutische en volkse geneeskruiden 74

PERSONALIA.

In Memoriam Robert L. Creyf 61

DIENST VOOR VOLKSKUNDIGE ENQUETES IN VLAANDEREN.

R. VAN DER LINDEN. — Cikorei (vervolg OVZ XLVI 1971) 75

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met steun van v.z.w.
 Noordstarfonds, Gent.

PIERLALA SA SA EN DE OKTROOYEN

Ik weet niet van wanneer tot wanneer die Vlaamse spotvogel met uitgesproken Gentse maniertjes, die Uilenspiegelse grapjas, die onverbeterlijke Pierlala Sa Sa, zonder ook maar een zweem van moeheid te vertonen, elke politieke of andere gebeurtenis, elk opzienbarend of ander voorval in zijn eigen stijl en volgens zijn eigen doening over de hekel gehaald heeft, aan de kaak gesteld heeft, of gewoonweg naar de baarljke duivel gelachen heeft.

Ze zijn inderdaad bijna niet te tellen, de keren dat de guitige snaak uit zijn graf wipte om zijn wijsheid « gratis voor niets » aan de man — en aan de vrouw waar het nodig was — te brengen, wel te verstaan zonder een gelegenheid te laten voorbijgaan zijn eigen zienswijze netjes op te dringen. Vanzelfsprekend veroordeelt onze goede oude vriend de inval van de Sans-Culottes (1789) in alle toonaarden; juicht hij met zwaaiende armen hun vertrek toe (1793) en even later viert hij de terugkeer van de Oostenrijkers met nog grotere geestdrift (1794). Ook is hij er als de kippen bij — natuurlijk — als de Belgische Omwenteling uitbreekt (1830). In verband met die gebeurtenis interpelleert hij Manneken-Pis en diens driekleur (1831), maakt de verstoting van koning Willem mee (1832) en trekt naar Antwerpen waar Chassé het kasteel verdedigt (1832). Ook het Nederlands-Belgisch Verdrag (1839) laat hij niet onopgemerkt voorbijgaan. De kolonisor Leopold I wordt met kennis van zaken de pols gevoeld (1841). Wat is zijn houding als men ter gelegenheid van de 500ste verjaring van de moord op Jacob van Artevelde aan de stad een door Pierre De Vigne-Quyo geboetseerd borstbeeld aanbiedt? In zijn Samenspraek tusschen Pierlala en een Burger van Gent over het Buestje van Jacob van Artevelde (1845) wacht hij zich wel zijn mening over het geval onder stoelen of banken te steken. In 1847, 1857, 1882 en op nog veel andere tijdstippen gaat hij zich met de verkiezingsstrijd bemoeien. Het dient te worden gezegd dat hij het in de meeste gevallen voor de liberalen opneemt.

Als in 1849 de schitterende Historische 'Stoet der Graven van Vlaanderen de stad doorkruist, laat hij onderweg op een in de optocht meegevoerde pers zijn lied drukken om het warm en nieuwbakken 'aan de toeschouwers uit te delen. In 1856 wordt de 25ste verjaring van de Onafhankelijkheid gevierd. Pierlala laat zich niet onbetuigd want met de hand op de borst bezingt hij *De Jubilé van den Keuning* (dichter: H. van Peene, dezelfde die enkele jaren voordien De Vlaamse Leeuw gemaakt had). Een jaar daarop is het de crinolinemode die het moet ontgelden. Vanzelfsprekend ontsnapt de Vlaamse Beweging niet aan zijn aandacht (1862 en later). Met eenzelfde hardnekkigheid is hij voor de afschaffing van de *Militie-Wet* (1862) en tegen de *Expeditie naar Mexico* (1864-67). Als volbloed Gentse Strop kon het niet anders of hij zag zich verplicht de degens te kruisen met Zollikofer toen die met zijn fameus Ontwerp voor de dag kwam (1896).

Nog heel dikwijls zien we hem zijn '« slabbaarge »⁽¹⁾ slaan in zaken en

(1) Of « slabarus » : zich mengen in, zich moeien met.

zaakjes die ons nauwelijks interesseren. De laatste keer — als we het goed voor hebben — dat hij in zijn praatstoel klom, was de oorlog van '40-'45 al een goed einde aan de gang. Degrelle had een paar bezoeken aan Hitler gebracht. Of onze Pier voor le beau Léon mals was! Werd dit Degrelle-lied meteen Pierlala's zwanenzang? Wie bezit de gave de toekomst te voorspellen?

Uit elk van de hierboven opgesomde liedjes¹ kan men desgewenst een of meer koepletjes opvissen die ofwel schimpend, ofwel gekscherend, ofwel meesmuilend, ofwel beschuldigend, ofwel veroordelend, getuigenis afleggen van Pierlala's veelzijdige belangstelling en¹ongemeten vlijt.

Welnu, onder de niet vermelde liedjes — die zijn waarachtig talrijker dan velen vermoeden — is er eentje dat ik onverwijld voor het voetlicht wil brengen. Ik bedoel het in 1860 ontstane, doch in het vergeethoek geraakte, dus niet meer zo bekende liedje *De Oktrooyen*.

Oktrooien? Inderdaad aldus noemde men in die tijd de stedelijke inkomende rechten, die door de 78 grootste gemeenten van het land geheven werden op alles wat door die gemeenten in- en uitgevoerd werd.⁽²⁾

Om een idee te geven van de omvang van die belasting mogen hier een paar voorbeelden genoemd worden.

Men betaalde 0,01 fr. per kg tarwebrood; 0,06 fr. per kg stokvis; 0,11 fr. per kip, eend of konijn; 0,11 fr. per kg kaas; 0,12 fr. per kg gerookt of gezouten vlees; 0,17 fr. per kg verse vis niet voor de mijn bestemd; 0,22 fr. voor een haas, een gans, een kalkoen; 0,22 fr. per fles wijn; 0,25 fr. per fles jenever of likeur; 3,00 fr. per hl uitgevoerd bier; 3,60 fr. per hl ingevoerd bier; 0,055 fr. per hl steenkolen; 0,15 fr. per hl ruimstof of beer; 0,50 per kubiek meter stalmest (paarden : rijpaarden, trekpaarden, paarden van huurhouders).⁽³⁾

Wat laatstgenoemde « koopwaren » betreft zouden we wel een paar haakjes willen openen om te vertellen op welke manier die waardevolle produkten be- en verhandeld werden, vooral wat de ruimstof aangaat. Van het lozen van dit goedje in riool en waterloop was in die tijd natuurlijk — en gelukkig — nog geen sprake. Evenmin van het ruimen ervan door gespecialiseerde diensten op mechanische wijze, zoals dat tegenwoordig gedaan wordt.

Een dagelijks spektakel was het de boer (voor de gelegenheid *beerboer* genaamd) met in de meeste gevallen twee aan elkaar gekoppelde driewielkarren door de stad te zien trekken, karren die grote *beertonnen* of *beerstukken* vervoerden. Ze moesten minimum met z'n drieën zijn, die boeren : een om met de *beerroerder* het dik bezinksel van de specie te vermengen met het vloeibaarder gedeelte ervan en om door middel van de *beerlepel* een van de twee *beerkuipen* te vullen. Deze werden dan door twee man van de binnenplaats via de gang, en niet zelden via

(2) Examen critique du projet de loi sur l'abolition des octrois communaux, Bruxelles, Librairie polytechnique de A. Decq, 1860.

(3) Zie vooral de almanakken uit die tijd.

de keuken en de voorkamer van het huis, naar buiten gedragen waar de vloeistof in de stukken overgelepeld werd. Men hoeft geen rijke fantasie te hebben om te begrijpen dat na de « passage » van de heren beerboeren de huisvrouw of eventueel het dienstpersoneel de handen uit de mouwen te steken hadden alleen maar om de niet al te smetteloze gebleven vloeren een verdiende beurt te geven. Een karwei trouwens waarvan de belangrijkheid niet te meten was met de koopkracht van het door de kopers uitgetelde *beergeld*.

De draad van ons onderbroken verhaal hervattend stellen we vast dat groot en klein, in 't groot en in 't klein, niets onverlet lieten om het betalen van die rechten te ontduiken. Dat smokkelen gebeurde niet alleen door middel van kruiwagen, kar en vrachtwagen, ook de voetganger liet zich bij die verdachte handelsverrichtingen niet onbetuigd. *Lollen* noemde de Gentenaar dat heimelijk over de grens brengen van erg begeerde zaken, in hoofdzaak levensmiddelen. In de eerste plaats vleeswaren en drank die de mannen trachtten te verstoppen in de wijde zakken van hun lange jassen of onder hun hoge hoeden; de vrouwen, natuurlijk, onder hun hoepelrokken — leve de crinoline! — of in hun keurslijven.

Wilt gy lollen aen 's stads poorten,
Hesp, of wild, of flesschen wyn?
Wyde krinoliënen rokken
Moeten daervoor 't beste zyn!⁽⁴⁾

Het spreekt vanzelf dat al te korpulente passanten door de gewetensvolle portier of door de ijverige wacht gefouilleerd werden en, wie weet van het overtollige ontdaan.⁽⁵⁾

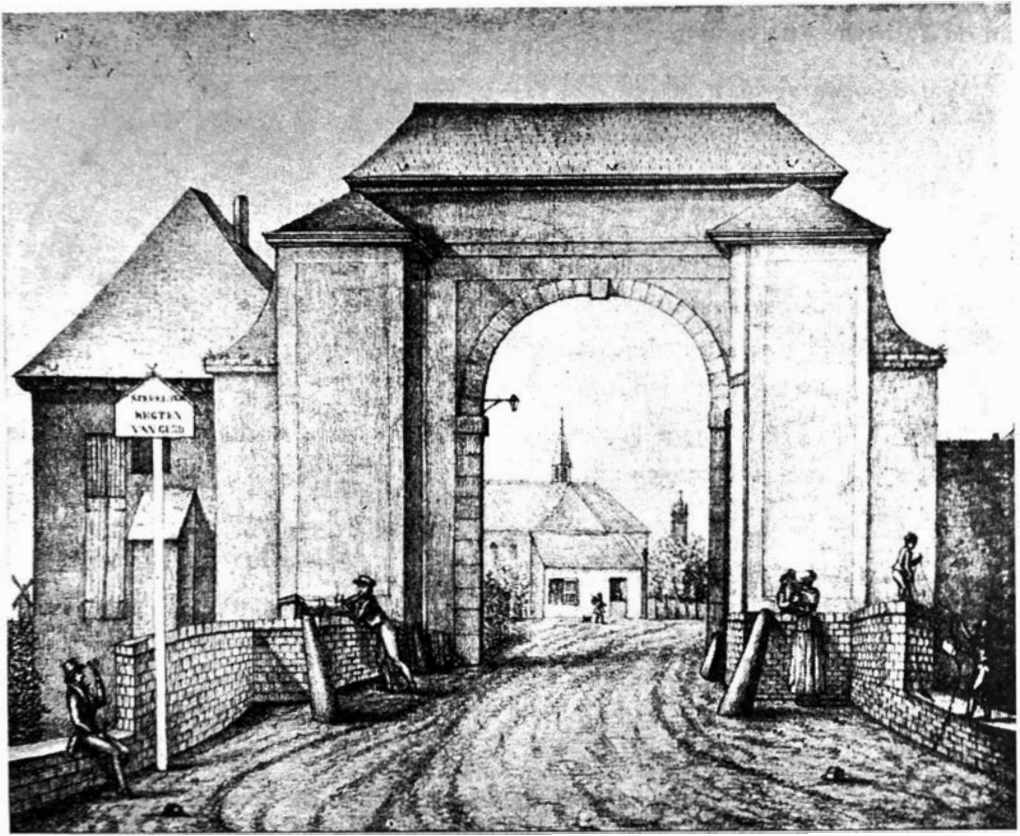
Had men een hekel van formaat aan het oktrooistelsel in het algemeen, het *poortgeld* in 't bijzonder was in het oog van arm en rijk het ergerlijkste, het hatelijkste ding dat men zich moest laten welgevallen. Lollen deed inderdaad niet iedereen, maar bij goed weder de stad uit en het land in trekken was iets naar vrijwel elk end'eens gading, hoewel vooral de gegoede klasse die uitgang op prijs stelde. Wat evenwel zonder pardon veel zwart roet in het eten kwam gooien, was dat hatelijk poortgeld. Immers na sluitingstijd van de poorten diende men schone centen af te dokken wilde men niet verplicht zijn de nacht extra muros door'te brengen. Laten we er terloops aan herinneren dat, in tegenstelling met de invoering van de oktrooien (1801), het sluiten van de stadspoorten een maatregel was zo oud als de (middeleeuwse) poorten zelf.

Gent telde (toestand 1858) 9 oktrooipoorten : de *Brugschepoort*, de *Dampoort*, de *Hewerpoort*, de *Keyzerpoort* of *Brusselschepoort*, de *Kortrijkschepoort* of *Peter-*

(4) 4de strofe van het lied « De Krinoliënen Rokken », stemme : Van Margo, gezongen door de blinde straatzanger Pieter Eggerickx. Gent, bij I.C. Van Paemel.

(5) Fouilleren gebeurde destijds eveneens bij het betreden van het Burgerlijk Hospitaal van de Bijloke, alleszins tot voor de Oorlog '14-'18. Vooral van smokkel verdachte vrouwen werden bij het passeren van de portiersloge gefouilleerd. Dan veranderde weleens een fles wijn of jenever van plaats en van persoon. « Omtrent de jaren 1924-1927 werden inderdaad bezoekers gefouilleerd, niet op hun persoon, maar in hun tassen ... vlak bij de ingang van de zalen om te beletten dat er voedingsmiddelen die voor de patiënten schadelijk konden zijn, binnengesmokkeld werden. » Aldus een mededeling van Prof. Dr. L. Elaut.

cellepoort, de Muydepoort, de S. Lievenspoort,, de Waterpoort of Akkerghempoot of Stheyergat en de Yzerenwegpoort. Deze laatste bevond zich nabij de grens tussen Gent en Ledeberg.

Afb. 1. — De Brugse Poort buitenaf gezien; let op het waarschuwingsbord, de stenen brug die de stadsgracht overspant en op de achtergrond het Belfort.

Vrijwel al de oktrooiporten werden gebouwd gedurende het eerste kwart van de 19de eeuw en in het algemeen op de plaats van de gesloopte een of twee eeuwen oude konstrukties. In meer dan een geval bestonden ze uit 2 pijlers met een paar hekken of 2 kleine paviljoenen eveneens met hekken : dingen die wegens hun schoonheid niet in aanmerking konden komen om « geklasseerd » te worden. Slechts de Brugse Poort vertoonde enigszins het silhouet van een echte poort..

Op enkele passen van de poort stond een in de grond geplante paal met een waarschuwingsbord waarop in duidelijke letters te lezen stond : Stedelijke regten van Gend. Eigenlijk diende die mededeling een paar woorden meer te tellen, met name de vertaling van *Octroi Municipal et de Bienfaisance de Gand*. Wat die Bienfaisance hier kwam verrichten? Vraagteken. Waarom we het woord op het bord niet aantreffen? Nog een vraagteken. Nochtans was het uitdrukkelijk voorgeschreven door art. XV van het Reglement van 20 Germinal an X (11 okt 1801).⁽⁶⁾

(6) Réglement et Tarif Pour la Perception de l'Octroi Municipal de la Ville de Gand. A Gand, Begyn, Imprimeur de la Mairie. Sur la Pomme, 1801.

Hoeft het gezegd dat de poorten 's zomers langer geopend bleven dan 's winters?

Gedurende het grootste gedeelte van de 18de eeuw wijzigde men de openings- en sluitingsuren om de 10 dagen met regelmatig verspringen van 15 minuten. Vanaf de jaren '70 evenwel bracht men de tijdspanne van 10 dagen op 15 en maakte men van de kwartieren halve uren.

Wat de *openingsuren* betreft :

van 15 mei tot 1 aug. om 3.30

van 15 nov. tot 1 febr. om 6.30

buiten deze zomer- en winterseizoenen halfmaandelijke wijzigingen ter waarde van halve uren.

Wat de *sluitingsuren* betreft :

van 15 mei tot 1 aug. om 9.30

van 1 dec. tot 15 jan. om 5.00 enz.

In 1835 — en dit voor de laatste keer — zou men nogmaals enkele veranderingen aan de uurregeling brengen :

Wat de *openingsuren* betreft :

van 15 april tot 31 aug. om 4.00

van 15 nov. tot 31 jan. om 6.30

Wat de *sluitingsuren* betreft :

van 1 mei tot 14 aug. om 9.00

van 1 dec. tot 14 jan. om 5.00

Heel wat interessanter dan de ordonnantie inzake al die uurregelingen is stellig die welke handelt over het tarief bij de inning van het poortrecht toegepast. Ze dagtekent van vóór de Belgische Onafhankelijkheid wat trouwens te merken valt aan de in Nederlandse centen uitgedrukte rechten :

1° Gedurende de wintermaanden tot en met 2 uren na de sluiting;
gedurende de zomer tot en met 1 uur na de sluiting :

1 voetganger	6 Cts.
1 ruiter	17 Cts.
1 koets met 2 wielen en 1 paard	21 Cts.
1 » » 2 » 2 paarden	30 Cts.
1 » » 2 » 3 »	34 Cts.
1 » » 4 » 2 »	42 Cts.
1 » » 4 » 3 »	64 Cts.
1 » » 4 » 4 »	1 Gld. 7 Cts.
1 » » 4 » 6 »	1 Gld. 71 Cts.

2° Gedurende de wintermaanden tot 11 en gedurende de zomermaanden tot 12 werden die bedragen respectievelijk 12 - 21 - 30 - 38 - 42 - 51 - 75 - 1,28 en 2,05.

Na verstrijking van bovengenoemde uren worden laatstgenoemde bedragen heel gewoon verdubbeld, dus 24 - 42 - 60 - 76 - 84 - 1,02 - 1,50 - 2,56 en 4,10. Inderdaad sommetjes die we, onze voorouders nazeggend, geen bagatellen kunnen noemen.

Afb. 2. — Vrijkaart op naam van « Dokter in de Vroedkunde » Hulin. Aan de bewoording van de tekst valt op te maken dat een kaart gebruikt werd die oorspronkelijk bestemd was voor een buiten de stad werkende arbeider. De met de hand toegevoegde tekst luidt: Goed voor geheel den nacht uit en in de stad te gaen den zondag ook kragtens résolutie van Burgemeester en Schepenen van den 23 december 1848. Verzameling: Kon. Bond van O.Vl. Volkskundigen.

Vrijstelling van poortrecht werd slechts aan een klein aantal stadsgenoten verleend, o.a. « Aen de Werklieden binnen de stad woonachtig en werkende in fabryken buyten de poorten worden kaarten van vrydom gegeven ». Ook de huisarts die tegelijk vroedmeester was, genoot hetzelfde voorrecht. Als paspoort (de poort passeren) deed een door het Stadsbestuur afgeleverde kaart dienst. Natuurlijk was dit dokument streng persoonlijk, want indien de drager ze « liet dienen om een ander persoon te laten inkomen of uitgaan, zal hij voor altijd daarvan beroofd worden. »

We stipten reeds aan dat de oktrooien met inbegrip van het poortrecht als de hatelijkste aller belastingen aangezien werden. De verdedigers van de afschaffing ervan lieten dan ook niet na bij hun auditorium de gevoelige snaar aan te roeren. Luister hoe een onder hen in de gepaste (lees prima romantische) stijl een echt gebeurd poort-avontuur verhaalt :

« Onlangs komt eene arme oude vrouw aen de Catharinepoort hier te Brugge; — getuigen die het gezien hebben, zyn hier onder ons —. Zy had een ziek zwynsviggetje gekregen, dat de boer voorzeker niet had kunnen opkweeken. Gelukkig over zoo eene goede fortuna, stapte zy vrolyk naer huis, gelukkiger als of een ryken duizende franken zoude gewonnen hebben. Reeds langs weg dacht zij hoe hare kinderen en kindskinderen eens vleesch zouden kunnen geeten hebben, iets dat zy lang hadden moeten derven! Maer helaes, aen de poort gekomen, werd zy aengehouden; geen geld hebbende moest zij het geliefde zwynsviggetje afleggen? Vuchteloos smeeke zy om eenig geld; meedogenloos werd zij verstooten, en liever dan het viggetje af te leggen, wierp zy het wanhopig in het water! »⁽⁷⁾

Gelijkaardige en nog dramatischer verhalen deden zowat in alle steden van het land de ronde: schilderingen die de armemensenwereld maar al te waarachtig illustreerden.

Doch in nog meerdere mate dan het met die armemensenwereld het geval was, werd het poortrecht — hoe onwaarschijnlijk zulks moge klinken — nog heviger verwenst door de burgerij. Waarom? Zij, die burgerij, kon het zich veroorloven te voet, te paard of met een gerij, de stad 's zondags adieu te zeggen om niet alleen een buitenwandeling te maken, maar om in een van de talrijke « guinguettes » rijkelyk te gaan tafelen en tot een stuk in de nacht Bacchus het hof te maken. Geen wonder dat de heren en dames die zich voor de alternatieven gesteld zagen: ofwel het feest met tegenzin onderbreken om voor sluitingsuur aan de poort te belanden, ofwel met nog meer tegenzin aan de bel hangen, een dure boete betalen en er hun goed humeur bij verliezen. Even vóór het sluiten, terwijl de Belfortse klok nog aan het klepelen was, was het dan ook telkens een drukte van belang, een gedrang, een geren, een gevloek, zo erg, dat de stad voorwaar een bestorming meende te beleven.

Twee poorten hadden het vooral te verduren omdat zij op de weg lagen die leidde naar de drukst bezochte « guinguettes »: de Kortrijkse Poort die de klanten van *Het Patiëntje* (Ganzendries), *De Afspanning* (Meersstraat) en *Het Snepken* (bij den Yzerenweg, Drongen) te verwerken had, en in de eerste plaats de Brugse Poort die kennelijk nog meer snaren op de boog staan had: *De Zwaen* (Buyten de Brugschepoort), *Den Allée Verte* (idem), *De Champs Elysées* (idem), *Het Palingshuys* (idem), *Den Jager* (idem), *Den Groenen Staek* (Mariakerke) en last but not least het allerbekendst *Het Motje* (Rooigem) met zijn « site agréable et pittoresque ». zijn « choix exquis et varié de ses vins », zijn « à toute heure Waterzooy en Matelotes ».⁽⁸⁾ Zo uitermate populair en zo algemeen bekend waren die luthoven dat de meeste vroeg of laat met een straatnaam bedacht werden: de *Elyzese Velden*, de *Groendreef*, de *Palingshuizen*, de *Staaekkenstraat*, de *Snepkaai*, de *Patiëntjestraat*.

(7) Leesgezelschap der Maetschappij Burgerwelzijn. Zitting van den 22sten November 1858. Afschaffing der Octrooiregten. Redevoering van de tweede griffier A. J. Boeteman.

(8) Zie de luxeus uitgevoerde gesteendrukte adreskaarten.

Ofschoon het Stadsbestuur met het verstrijken van de jaren de toepassing van de reglementen, tarieven en uurregelingen enigszins aan de tijdsomstandigheden aangepast had (o.a. de opheffing van de belasting op vier- en zesspannen en het opschuiven van het sluitingsuur) nam het algemeen misnoegen inzake de oktrooien met de dag toe. Een misnoegen dat in de jaren 1840 zelfs uitgroeide tot een affaire die èn door de regerende politieke partij èn door de oppositie op de hevigste wijze of verdedigd of bestreden werd. Uiteindelijk wonnen de bekampers glansrijk het pleit zodat op 18 juli 1860 de wet inhoudende de afschaffing van de oktrooien gestemd werd, een wat waarvan de uitvoering bepaald werd op 21 juli, de nationale feestdag.

Nog nooit was de afkondiging van een wet op zo'n algemene vreugdekreet onthaald. « De Oktrooien zijn afgeschaft! Men verwacht zich door heel het land aan schitterende betoogingen by de gelegenheid dezer afschaffing die eene der gewichtigste staetshuishoudkundige hervormingen is die in deze eeuw verwezenlijkt werden ».⁽⁹⁾

Het grote historische ogenblik zou op klokslag middernacht tussen vrijdag 20 juli en zaterdag 21 juli beleefd worden. Aangewezen was de grote stadsklok op het Belfort om door een krachtig geluid dat ogenblik wereldkundig te maken. Geen wonder dat de zondaguitgave van de kranten met haastige spoed de gelukstijding verkondigde: « Gelyk het te verwachten was is de afschaffing van de oktrooien hier dezen nacht met buitengewone vreugdebetoogingen gevierd. Zoowel binnen als buiten de poorten wachtte een talrijke volksmenigte op den val der verouderde barrelen die plaats had op klokslag middernacht. Het oktrooi is er begraven geworden onder het aanheffen der Miserere en het geroep van Leve den Koning, Leve den heer Frère! De Vlaemsche Leeuw werd herhaaldelijk aengeheven. »⁽¹⁰⁾ Natuurlijk had elk end' een extra vlaggetje uitgestoken, een extra lampionnetje (Gents: balloentse), een extra vetlampje (Gents: lantse) uitgehangen en waar het kon aan de gevel een dichterlijke ontboezeming aangeplakt, de burgerij overwegend in het Frans:

Vive le Roi!
Plus de droits
A l'Octroi!

de andere feestvierders in de geliefde moedertaal:

'k Geef myn hand en pand
Aen myn dierbaer Belgeland!
'k Juich met bly geschreeuw
Vlaenderen den Leeuw!

Aldoor maar « Leve de Koning » roepend trekken stoeten door de stad terwijl begeleidende trompetters het Gentse deuntje « Smijt ze nu maer allen naer den bliksem toe » laten horen.⁽¹¹⁾

(9) Gazette van Gent 20-7-1860.

(10) Gazette van Gent 22-7-1860.

(11) Beurzen Courant 22-7-1860, aangehaald door R. Meurant in « Leve de Koning, weg met 't Octrooi! », Gemeentekrediet van België, nr. 54, oct. 1960.

Met eenzelfde enthousiasme wordt de « gebeurtenis van het jaar » in de andere oktrooisteden gevierd : zeer zeker te Brussel, Antwerpen, Brugge, Leuven, Dendermonde, en in de vele Waalse centra, Luik natuurlijk in de eerste plaats.

Het was evenwel niet alleen op straat dat de afschaffing met zoveel geestdriftig gejuich begroet werd. Ook op hoger niveau liet men zich niet onbetuigd, doch op een geheel andere, laten we zeggen geëigende manier, met name door de held van de dag eerst figuurlijk en daarna letterlijk op het pedestaal te zetten. Primo door het slaan van een bronzen herdenkingspenning⁽¹²⁾ en het laten uitvoeren van een 1,5 m hoge bronzen vaas, die slechts tot stand kon komen dank zij een nationale intekening. Het juweel, een meesterlijke kompositie van de kunstenaar Charles Albert, wordt bewaard in het Stadhuis van Luik, de geboortestad van Frère-Orban. Behalve de beeltenis van deze laatste herkennen we op de vaas de wapenschilden van de provinciën, allerlei allegorische voorstellingen waaronder die welke de

Beeldzijde met randschrift :
FRERE ORBAN MINISTRE DES
FINANCES - D'APRES NATURE
ALEX. GEEFS F. 1860 (lees F. : fecit)

Foto Penningkabinet Brussel

Keerzijde met randschrift :
POLYMNIE ALEX. GEEFS INV. ET
FECIT (lees INV: : invenit)
Beschrijving : Gezeten naast een erezuil
ontrolt Polymnia of Polyhymna, de
(Griekse) muze van de hymnenpoëzie
een perkament waarop te lezen staat :
LOI DU 18 JUILLET 1860.

Afb. 3. — Penning geslagen ter herdenking van de afschaffing van de oktrooien. Diameter 55 mm.

(12) Ik heb niet nagegaan in hoeverre de beeldsnijder Alex. Geefs verwant is met Guillaume Geefs, die het beeld maakte dat destijds de architraaf van het Zuidstation bekröonde. Zie wat M. Broeckhove daarover meedeelde in OVZ 1971, blz. 27.

sloping van de tolbomen afbeeldt.⁽¹³⁾ Last but not least kreeg de grote man zijn standbeeld in de hoofdstad (1900).

Om het aanzienlijk geldelijk verlies dat de gemeenten door de afschaffing van de oktrooien geleden hadden (te vergoeden, werd eveneens op initiatief van Frère-Orban het Gemeentekrediet gesticht. De 100ste verjaring van die stichting werd door het Bestuur van de Posterijen op 17 okt. 1960 herdacht door de uitgifte van 4 zegels ter waarde van 0,10 fr., 0,40 fr., 1,5 fr. en 3 fr. Al de zegels vertonen de beeltenis van de minister. Het was tevens ter gelegenheid van die 100ste verjaring dat het Gemeentekrediet van België het reeds genoemde nr. 54 van zijn driemaandelijks tijdschrift aan Frère-Orban wijdde.

DE OKTROOYEN

Wat heb ik daer omhoog gehoord,
Riep Pierlala, half bloot,
Waerom nog eens myn rust gestoord,
'k Lag zoo gemakkelijk dood.
Ik steek myn kalen kop uyt 't graf
En 'k hoor : de stadsregten zijn af.
Zeer wel, zey Pierlala sa sa
Zeer wel, zey Pierlala.

Ik trok algauw myn kleeren aen,
'k Doe rond de stad 'nen toer;
Ik zie geen enkle poort meer staen,
Geen garden op den loer.
Elk komt binnen lyk 't hem past
En wordt den zak niet meer betast.
't Was slecht, zey Pierlala sa sa
't Was slecht, zey Pierlala.

Den boer, als hy 't geradig acht,
Komt vry in met zyn waer,
De stad is open dag en nacht
Voor ieder handelaer.
Geen regten meer, geen enklen duyts,
Voor 't geen in 't lijf gaet en daeruyt.⁽¹⁴⁾
't Was vuyl, zey Pierlala sa sa
't Was vuyl, zey Pierlala.

Het lollendraeyen is gedaen,
't vry binnen zwaeyt de vleg.

(13) Zie de afbeelding van het bas-reliëf in « De Afschaffing der Octrooien » door R. Demoulin, in Gemeentekrediet van België, nr. 54, oct. 1960.

(14) Allusie op het vervoer van gier.

En staet er buyten u wat aen,
Ge steekt het niet meer weg.
Nu lolt de krinolien van Mic
Geen hespe meer noch end socie.⁽¹⁵⁾
't Was vet, zey Pierlala sa sa
't Was vet, zey Pierlala.

Als gy naer buyten wandlen gaet
Met vriend of met gebuer,
En amuseert gy u wat laet
En kykt nu naer geen uer :
Geen poortgeld hebt gy aen uw been
Want stad en buyten zyn maer een.
't Is schoon, zey Pierlala sa sa
't Is schoon, zey Pierlala.

Een overeeuwsch gebruik van 't land
Is eyndlyk uytgeroeyd,
De handel wint ten allen kant
Wyl 't welzyn er meê groeyt.
De laetste dwang heeft er gestaen.
Toe Franschmans, spiegelt u daeraen,
En pruymt, zey Pierlala sa sa
En pruymt, zey Pierlala.

Tenslotte moge ik even de aandacht vestigen op Pierlala's schimpscheut in de laatste strofe : Franschmans, spiegelt u daeraen en pruymt. Inderdaad duurde het tot 1948 eer in Frankrijk de laatste sporen van « le droit d'octroi » uitgewist werden.

M. VAN WESEMAEL

Rekapitulerende liederen Twee nieuwe mannekes

De Heer Raoul Depoorter behandelde in een uitvoerige bijdrage een aantrekkelijk onderwerp : HET MANNEKEN : **WETENSWAARDIGHEDEN OVER REKAPITULERENDE LIEDEREN** ⁽¹⁾. De rekapitulerende liederen oogstten een biezondere bijval in de tweede helft van de negentiende eeuw, en ook nog in de twintigste eeuw, vooral tijdens de samenkomsten van burenen- en vriendenkransjes.

---

(15) Eind worst.

(1) R. DEPOORTER, *Het Manneken*. O V Z XXXIV (1969) 158-170, 3 ill.

De auteur wees erop, dat deze liederen gewoonlijk op dezelfde leest geschoeid waren zo voor de vorm als voor de uitvoering. Ze steunen op een gemeenschappelijk stramien, op de grafische voorstelling van hetgeen in het lied bezongen wordt. Daar bestond een scherp onderscheid met de marktliederen, die een gebeurtenis, een misdaad, een wonder of een liefdesgeschiedenis behandelen. Rekapitulerende liederen raken enkel zaken en voorwerpen, soms mensen en dieren, doch uitzonderlijk handelingen. De Heer Depoorter behandelde de verwantschap en gelijkenis van rekapitulerende liederen, het oertype van Westvlaamse oorsprong, langs Maurits Sabbe om. De redactie en de Heer Depoorter waren er niet in geslaagd de muziek te achterhalen. Het rekapitulerend lied bestrijkt immers verscheidene domeinen van het volksleven: én de volkspoëzie en -muziek, én tevens de prentkunst. Tekst en muziek en ook de uitbeelding kunnen onze aandacht boeien.

Een afbeelding van HET MANNEKEN in het Museum voor Volkskunde.

De Heer Lode Hoste vestigt er de aandacht op, dat in ons museum, in de sectie « Spel en Ontspanning » een afbeelding hangt van het rekapitulerend lied. Het schilderij is geheel en al gelijk aan de foto die het voornoemd artikel illustreerde. Het betreft een olieverfschilderij, hoogte 101 centimeter, breedte 54 centimeter. (V.G. 68.50) De Heer Bernard De Muyter, Gentenaar, schonk het doek in 1968. De schenker veronderstelde, dat het werk omstreeks 1820 was ontstaan, maar de Heer Hoste is de mening toegedaan, dat het uit de tweede helft van de negentiende eeuw dateert. Het werd daarenboven gerestaureerd, o.a. in het derde vakje, waar het hoofdje van het « manneke dat kakt » herschilderd werd. De toren in vak twaalf vertoont veel gelijkenis met het Gentse belfort van vóór 1913, stipt Lode Hoste aan. Daar bestaat dus veel kans. dat de onbekende schilder een Gentenaar is geweest. De Heer Bernard De Muyter vertelde, dat hij het lied menigmaal in groep heeft gezongen, tot in het Walenland toe. De luisteraars snapten er geen jota van de tekst, beleefden niettemin heel wat lol met het wijsje en met de afbeelding op het doek. Jammer genoeg overleed Bernard De Muyter weinig tijd nadat hij het schilderij aan het museum had geschonken, zodat ons bestuurslid geen verdere inlichtingen kan inwinnen.

Zoeken naar muziek. Een nieuw lied!

De volkskundige kan een lied lezen, maar het komt pas tot zijn volle waarde, wanneer men tevens de muziek bezit. De Heer Gustaaf Weze zocht en vond intussen een zanger, namelijk de Heer Brysse, wel bekend in de rangen van de Gentse volkskundigen, door zijn voordrachten over het volksleven in de wijk De Muide. Bij de optekening van de muziek beleefden we een prettige en verrassende vasstelling, de tekst verschilde haast totaal, en eveneens het begin van het refrein. Alleen stroof één en stroof vier wijzen op een verwantschap, maar bij die geringe graad blijft het dan ook.

In het lied van kollega Albert Brysse⁽²⁾ koestert men klaarblijkelijk een voorliefde voor dieren, want zes strofen behandelen globaal of gedeeltelijk een dier of een groep dieren. Het betreft alleszins een totaal andere rolprent. We hebben langs verscheidene wegen gepoogd die te ontdekken, maar onze onderzoekingen bleven zonder resultaat. Eerst lezen we de tekst en dan de muziek :

1. Dat is een huis en dat die is een dak
En dat is een manneke dat kakt.
En een huis en een dak en een manneke dat kakt

Refrein : En een wijveken dat rust
En dat die is da manneke, da manneke, da manneke,
Dat die is da manneke die dronken was.
In de mane, wilde niet drinken, laat het stane.

2. Dat is nen hond en dat die is die kat
En dat die is die waterrat
En een hond en een kat en een waterrat
3. Dat is een bol en dat die is een bal
En dat die is een muizeval
En een bol en een bal en een muizenval.
4. Dat is een goele⁽³⁾ en dat die is een zwaan.
En dat is een kraaiende haan.
En een goel en een zwaan en een kraaiende haan.
5. Dat is nen orgel en dat die is een muilt
En dat is een groten zuipuit.
En een orgel en een muilt en een groten zuipuit.
6. Dat is nen uil en dat die is een muis
En dat is een heel schoon huis.
En een uil en een muis en een heel schoon huis.
7. Dat is een kloef en dat die is ne ring
En dat is een gevaarlijk ding.
En een kloef en een ring en een gevaarlijk ding.
8. Dat is een kruis en dat die is nen tsoep⁽⁴⁾
En dat is een tellore mee soep.
En een kruis en een tsoep en een tellore mee soep.

---

(2) ALBERT BRYSSSE, leraar St.-Barbarakollege, Gent. FRANS CASTEELS, vermaard toneel-speler, medestichter van «'t Spelleke van de Muide», leerde aan Mr. Brysse het lied. Verdere gegevens kan hij niet verstrekken.

Zie voor Frans Casteels R.V.D.L., *Repertorium van «'t Spelleke van de Muide» 1923-1934*, O V Z XXXXI (1966) 220-222.

(3) eend.

(4) puntmuts.

9. Dat is een rol en een buzze⁽⁵⁾ mee geld
 En dat is ne kloeken held.
 En een rol en een buzze mee geld en ne kloeken held.

Slotrefrein : Een rol en een buzze mee geld en ne kloeken held — een kruis en een tsoep en een tellore mee soep — een kloef en ne ring en een gevaarlijk ding — een uil en een muis en een heel schoon huis — nen orgel en een muilt en een groten zuipuit — een goele en een zwaan en een kraaienden haan — nen bol en nen bal en een muizenval — nen hond en een kat en een waterrat — een huis en een dak en een manneke dat kakt! Bij elke strofe groeit het refrein met de laatste regel van de vorige strofe. De muziek ziet er als volgt uit :

1. Dat is een huis en dat die is een dak. En dat is een manneke dat kakt en een huis en een dak en een manneke dat kakt

Refrein
 En een wij-ve-ken dat rust. En dat die is da manneke, da manneke, da manneke. Dat die is da manneke die dronken was in de ma-ne wilde niet drinken laat het sta- ne FINE

2. Dat is nen hond en dat die is een kat. En dat is een water-rat

Refrein
 En een wij-ve-ken dat rust. En dat die is da manneke, da...

9a en een rol en een buzze mee geld en een kloeken held en een kruis en een tsoep en tellore mee....

Lied met illustratie.

Intussen ontdekte onze kollega Gaston Hebbelynck in zijn verzameling prenten een volksprent, die opnieuw een Gents Manneke brengt, met de illustratie daarbij, maar jammer genoeg kennen we er de muziek niet van. Het betreft hier geen

(5) beurs.

schilderij, maar een prent geleverd door de Steendrukkerij Hendr. Stepman, Oudburcht 30, Gent. Bovenaan staat de tekst : Het Manneken dat kakt, maar naast de tekening met zesentwintig tafereelen bevindt zich even hoog de paljas of pierrot met een banderol « vivan de leute » tussen de handen. Hier krijgen we beeld en tekst tegelijk :

Het manneken dat kakt.

Hier is het Huis, en daar is het Dak, en daar is het Manneken dat kakt;
 Hier is den Bol, en daar is den Bal, en daar is den waterval;
 Hier is de Zon, en daar is de Maan, en daar is den Kraaienden haan;
 Hier is de Venster, en daar is de Deur, en daar is den Oude Sapeur.⁽⁶⁾
 Hier is den Boom, en daar is het Blad, en daar is 't Wijf met de poef⁽⁷⁾ op haar gat;
 Hier is de Tafel, en daar is de Stoel, en daar is den Hond zijn Smoel;

(6) brandweerman

(7) poef m. « Een thans verouderde versiering aan een vrouwenrok : een min of meer bolvormige uitzetting op de rug vlak beneden het middel » (Van Dale).

Hier is de Kat, en daar is de Muis, en daar vangt den Aap zijn Luis;
Hier is de Koster, en daar is de Knaap, en daar is 't onnoozel Schaaap;

REFREIN :

't Wijveken dat rust; Hier is het manneken (3 maal) dat dronken is
(Voor het laatste) IN DE MANE !!!

Vergelijkingspunten (zie tabel op p. 58-59)

Bij het aanhalen van twee nieuwe teksten past het even naar vergelijkingspunten te sporen.

Met het vertrekpunt of het refrein krijgen we telkens twee groepen van drie liederen. We noteren :

De Vogel en de Vis

We stellen de tekst van Richard Vankenhove vooraan, vervolgens die van M. Van de Wattyne uit Bassevelde en van M. Stepman uit Evergem. We noteren telkens een gelijkaardig vertrekpunt :

Vankenhove (Lied I)

Inleiding : 's Avonds al in den maneschiijn
Moest dit jongentje bij dat meisje zijn.
Al in den maneschiijn.

Refrein : Wagen dat is,
Hier is de vogel en daar is de vis
en daar is het meisje dat bedrieglijk is,
Al in de mane (bis)
Rè, tè, tè.

Van de Wattyne (Lied II)

's Avonds in de maneschin
't Knechtje wil bi 't meisje zin
Refrein : Wagen dat is,
Hie is de vogel en daar is de vis
en daar is het meisje dat bedrieglijk is
In de mane, in de mane.

M. Stepman (Lied III)

Refrein : Hoep zeit hij Karel
Zo voeren wij den wagen
Hier is de vogel (driemaal)
Hie is de vis die bedrieglijk is (bis)

Vertrekpunt en/of refrein tonen felle gelijkenis. Stepman laat de inleiding weg, en eveneens het meisje.

Vankenhove Oost- en West- Vlaanderen I	Van de Wattyne Bassevelde II	Stepman Evergem III
's avonds in de maneschin 't knechtje wil bi 't meisje zin	Idem	
vogel en vis het meisje dat bedrieglijk is in de mâne, in de mâne		
kort en lang schaversbank(1)	kort en lang snidersbank(1)	kort en lang snijder-bank(1)
schip en zeil schippersdweil(4)	schip en zeil schippersdweil(4)	
pot en rooster maagdentrooster(7)	worst en rooster maagdentrooster	
aap en koek pastoorsbroek(6)	wafel en koek pastoorsbroek(7)	
bas en fluit liedje uit(13)	bas en fluit liedje uit(10)	
		zon en maan kraaiende haan(2)
		huis en dak manneke dat kakt(4)
		venster en deur p... man er veur(8)
		kat en muis aap zijn luis(9)
		tafel en stoel de zanger zijn smoel (10)

Depoorter Gent IV	Brysse Gent V	Dukk. Stepman Gent VI
<p>zon en maan kraaiende haan(3)</p> <p>huis en dak manneke dat kakt(1)</p> <p>venster en deur pist de man er veur(4)</p> <p>kat en muis aap zijn luis(7)</p> <p>koster en knaap onnozel schaap(8)</p> <p>tafel en stoel hond zijn smoel(6)</p>	<p>goele en haan kraaiende haan(4)</p> <p>huis en dak manneke dat kakt(1)</p>	<p>venster en deur oude sapeur(4)</p> <p>kat en muis aap zijn luis(7)</p> <p>koster en knaap onnozel schaap(8)</p> <p>tafel en stoel hond zijn smoel(6)</p>

Voor deze drie teksten treft de overeenstemming van strofe één.

Vankenove (Lied I)

Hier is het kort en daar is het lang
En daar is de schaversbank.

Van de Wattyne (Lied II)

Hier is kort en daar is lang
en daar is de snidersbank.

Stepman (Lied III)

Hier is 't kort en daar is 't lang
Daar is de snijder met zijn bank.

Tot hier reiken de overeenstemmingen van lied III met II en I. Stepman noteert in Evergem hetzelfde refrein en dezelfde stroof 1 en daarna krijgen we een totaal nieuw lied.

Lied II en III hebben viermaal een gelijkaardige stroof, maar niet in dezelfde volgorde (behalve stroof 4).

Het Manneke(n) dat kakt

Lied III is de ware overgang naar lied IV (Depoorter), lied V (Brysse) en VI (Drukkerij Stepman).

Het manneke dat kakt is gewoon de stroof vier in lied III, maar komt in de volgende teksten telkens vooraan, zodat de titel geheel en al past voor deze drie teksten, maar niet voor de vorige.

Het springt dadelijk in het oog, dat driemaal strofe 1 dezelfde is, maar dat daarmee de overeenstemming eindigt. Wij krijgen andere beeldengroepen of dezelfde beeldengroepen in een andere volgorde. Lied V blijkt een apart lied te vormen.

Het schema toont de vorm van overeenkomst tussen de liederen. Wat is de oorspronkelijke tekst? De huidige stand biedt geen kans om daar met doorslaggevende argumenten voor de dag te treden. Komt de tekst, te Bassevelde (Lied II) genoteerd, uit West-Vlaanderen : maneschin, knechtje bi 't meisje zin, snidersbank. Dat is licht een aanwijzing. Het feit, dat Gustaaf Weze bij een Gents leraar een melodie en een nieuwe tekst vond, bewijst, dat we misschien nog gegevens kunnen aantreffen. Daar is nog immer materiaal voorhanden.

M. Stepman, de nijvere medewerker uit Evergem, stipte niet aan, waar hij het lied opgetekend heeft. Op deze wijze zijn we gekortwiekend om besluiten te kunnen trekken. Een feit staat vast. We dienen bestendig zoveel mogelijke gegevens op te tekenen, met zoveel mogelijk bijzonderheden, over de persoon, zijn afstamming en zijn omgeving. Richard Vankenove vertrok bij een studentengroep. Bernard De Muyter seinde dat de Vlamingen met het lied naar Wallonië trokken. Welke

sociale of parochiale of regionale geledingen zijn er bij betrokken? In hoever is er een stedelijk (Gent) of landelijk (Bassevelde) element bij betrokken? Raoul Depoorter heeft op voorbeeldige wijze ontleed hoe zijn familie bij een rolprent betrokken is, langs een rederijderskamer, een zangmaatschappij, een verenigingsleven in een stamnet.

We bieden heden twee nieuwe teksten, zonder schildering van het klimaat of de staat, waarin ze ontstaan en gegroeid zijn. Een drukker en een volkse zanger hebben ons het dokument geleverd. We kunnen er heel wat plezier aan beleven, wanneer we ons de sfeer van beider klanten inbeelden. En dat betekent ook reeds heel wat in het leven.

R. VAN DER LINDEN

IN MEMORIAM ROBERT, L. CREYF

Een afvaardiging van de Bond heeft een waardevol medewerker, de heer Robert Creyf (*1902 - †6 april 1972) vergezeld naar zijn laatste rustplaats te Maria-kerke. Zijn sympathie en belangstelling voor de heem- en de volkskunde bleef niet enkel beperkt tot het regelmatig bijwonen van voordrachten, congresdagen, tentoonstellingen, feestelijkheden en uitstappen. Zijn dienstbetoon hebben velen van onze Bond ondervonden en weten naar waarde te schatten. Hij genoot groter verdiensten voor het verzamelen van documenten en foto's van de reuzen van Maria-kerke die thans in onze bibliotheek berusten. Steeds was hij bereid een foto te nemen van een volkskundig onderwerp, o.a. Gentse uithangtekens. Hij schonk ook menige curiosa aan het Museum.

Sinds een zestal jaren was de hr. R. Creyf. samen met zijn echtgenote, mevr. Yvonne Poppe, de verantwoordelijke persoon voor het vogelpikkampioenschap in het Museum tijdens de Gentse Feesten. Deze taak nam hij zeer trouw ter harte omdat ze de uiting was van het levend volksleven, waarmee hij zeer goed vertrouwd was in zijn dagelijkse omgang met de mensen. De hr. Creyf schreef ook een tweetal artikelen in Oostvlaamse Zanten over de volkse benamingen van treinen en over het Zuidstation te Gent.⁽¹⁾ Vóór zijn oppensioenstelling had hij in dienst gestaan van de N.M.B.S. Het moet ons dan ook niet verwonderen dat zijn belangstelling op de spoorwegen gericht was en hij de bezitter was van een mooie verzameling ansichtkaarten over spoorwegstations.

Het doodprentje van Robert tekent hem zeer goed als echtgenoot en als vader. Ook wij kunnen getuigen van de goedheid van zijn hart. Hij was een man uit het heem Mariakerke die leefde met en voor zijn volk.

De Bond biedt aan Mevr. Creyf en de familie Herman Creyf-Verschelde zijn innige deelneming. Onze vriend ruste in vrede.

M. D.

---

(1) Verwijtnamen voor treinen, O VZ (45c jg.) 1970, blz. 195.
Nog over het Zuidstation, O VZ (46e jg.) 1971, blz. 110.

Het Kalluiten.

Een uitgestorven bolspel uit het Dendermondse

In de « Gazette van Gend en van Annoncen » n° 1789 (12 February 1829) stond volgende aankondiging :

ROEMRUCHTIG KALLUYT-SPEL

De Liefhebbers van het Kalluyt-Spel, te Dendermonde, hebben den 3^{en} dezer maend met acht mannen, uitmakende twee partyen, gespeeld voor eene *ton bier* en eenen *vetten Kallekoen*, op de Ysbaan van het nieuw Kanaal. regt over de herberg het Hoog Huys, bewoond by den kastelyn Em. Boon, buyten de Waterpoort der bovengenoemde stad⁽¹⁾.

De gene welke mogten genegen syn met het voornoemde *Kalluyt-Spel*, tegen een van die partyen te kampen, kunnen zich terstond aanbieden in de herberg voornoemd.

Dendermonde den 9 February 1829.

Hieruit valt op te maken : dat het kalluiten geschiedde op het ijs; dat er twee ploegen van vier man tegenover elkaar stonden; dat het spel ook buiten het Dendermondse werd beoefend, aangezien de oproep verscheen in de « Gazette van Gend », terwijl Dendermonde over een eigen « Bekentmaekingsblad van het regterlijk arrondissement van Dendermonde » beschikte⁽²⁾.

Heden ten dage is het kalluiten in het Vlaamse land uitgestorven.

In *Het Bolspel in Vlaanderen* neemt Renaat van der Linden de term «kalluiten» op, zonder kommentaar⁽³⁾. Het was hem in 1966 niet gelukt preciese gegevens hierover in te winnen.

P. Van den Broeck en Am. D'Hooge, beiden onderwijzer te Hamme in het begin van deze eeuw, gaven in hun « Kinderspelen uit het Land van Dendermonde » volgende bepaling : « Kalluiten of kalluiteren wordt door de kinderen en groote menschen op 't ijs gedaan, bij middel van een platte houten schijf waar een ijzeren band rondligt en die ze « kalluitblok » heten. In den kalluitblok steekt een « stek » om gemakkelijk te kunnen vasthouden. Het spel wordt gespeeld gelijk 't gewoon bolspel »⁽⁴⁾.

Het viel niet gemakkelijk nu een zegsman aan te treffen, die ons over het kalluitspel kon inlichten. Volgens wijlen Alfons van Bogaert, stichter van het

(1) Dit huis stond nabij de Veerpoort, op het huidig grondgebied Grembergen, aan de Gauweg.

(2) JAN BROECKAERT. Dendermondse Drukkers (Dendermonde 1890), bl. 82.

(3) Het Bolspel in Vlaanderen vroeger en nu (Gent 1966), blz. 270 — « Kaluiten = 's winters bollen op het ijs, Appels, Hamme en omgeving Dendermonde ».

(4) (Brecht 1902). blz. 45.

« Van Bogaert-Wautersmuseum » te Hamme, me destijds mededeelde, werd het spel aldaar gedurende de harde winters druk beoefend tot omstreeks 1920. Enkele ondervraagden daar hadden het woord « kalluiten » nog gehoord, doch kenden het spel niet; anderen verwarden « kalluiten » met « kallesjoeteren », de hier gebruikte naam van een spel met werpschijf.

Van de heer Cesar Mariman, een in Zele wonende geboren Hammenaar, oud 85 jaar, vernam ik wat volgt :

« *Kalluiteren* was een spel dat zowel op de straat als op het ijs gespeeld werd. Bij voorkeur op het ijs, omdat dit uiteraard veel vlakker en opener was dan de oneffen kasseistenen en de smalle straten van vroeger. Elke speler had een bol, beter gezegd een *schijf* in hout, ongeveer 4 à 5 cm dik met een diameter van 10 à 12 cm, het loopvlak van de schijf zijnde langs de buitenkanten licht afgerond.

« Een grotere schijf van dezelfde vorm, genaamd *neuter*, werd zo ver mogelijk gebold. Het kwam er nu op aan dat elke speler met zijn eigen schijf zo dicht mogelijk de *neuter* zou benaderen.

« Daarna werd door de winnaar de *neuter* opnieuw geworpen en aldus werd het spel voortgezet, de ene straat uit, de andere in, de ganse gemeente rond! Op een groot ijsvlak, zoals de vastgevroren meersen van Durme en Schelde of, bij barre winters, op het « harde ijs » van het nabijgelegen Doonkmeer of op de Durme, was vanzelfsprekend het spel kunstiger en aangenamer dan in de straten ».

Ondervraagd over de ijzeren band, waarvan o.m. de Hamse onderwijzers in 1902 gewagen, verklaart onze zegsman dat deze werd gelegd rond « niet-gedraaide schijven », die eenvoudig uit een boomstam werden gezaagd en die « zonder deze ijzeren band zouden barsten ». Over de « stek » in de kalluitblok kon hij geen uitleg geven; hij heeft dergelijke nooit gezien.

Onze zegsman maakte of draaide destijds de schijven (hij noemt ze *bollen*) voor Zele, Hamme en omgeving.

Wartoe dient dan de « stek » die in sommige beschrijvingen wordt aange troffen? J.W.P. Drost, die haar gegevens over het kalluitspel uit Zuidnederlandse bronnen schijnt over te nemen, schrijft : « In het *kalluitblok* steekt een « stek », waarbij men de schijf vasthoudt, wanneer men haar over het ijs werpt. De stek zou er dan alleen (of hoofdzakelijk) bij te pas komen wanneer, in de plaats van gewone bollen, de ruw-afgewerkte « kalluitblok » wordt gebruikt »⁽⁵⁾.

Schuermans verklaart in zijn *Idioticon* dat het spel wordt gespeeld zoals het gewone bolspel. Een bepaalde afstand moest dus afgelegd worden (zoals onze zegsman het in zijn jeugd jaren deed op de Hamse straatstenen), of er diende naar een bepaald punt geworpen te worden (zoals in de beschrijving door de Hamse onderwijzers).

Het staat dus vast dat o.m. te Hamme de twee spelvormen in zwang zijn ge-

---

(5) J.W.P. DROST. Het Nederlandsch Kinderspel vóór de zeventiende eeuw ('s-Gravenhage 1914), blz. 76-80.

weest, elk met zijn eigen bedoeling: om het eerst een bepaald doel bereiken of de bol zo dicht mogelijk bij een bepaald punt rollen of schuiven.

Was dit of een gelijkaardig spel ook in de naburige landen bekend?

Ons kalluiten vertoont veel gelijkenis met de « curling », het befaamde ijssport uit Schotland en uit Zwitserland, waarvan de beschrijving in haast alle Encyclopedieën voorkomt.

Beoefend op een ijsvlakte, wordt het gespeeld met « curlings » of « palets », bestaande uit in ijzer gevatte en van een handvat voorziene betonblokken. « De vorm ervan is enigszins als van een pompoen met platte onder- en bovenzijde; ze wegen ca. 20 kg. Behalve de curlings heeft men een houten kubus nodig met ribben van ca. 10 cm., die echter door een vlag kan worden vervangen.

« Het ijsveld, waarop curling wordt gespeeld, is ca. 35 m. lang. De spelers, verdeeld in teams, moeten uit één der hoeken van het veld hun schijf om beurten werpen en wel zodanig, dat die zo dicht mogelijk bij de vooraf opgestelde kubus of vlag komt te liggen. Wanneer dan alle spelers hun curling hebben geworpen, begint men vanaf de tegenovergestelde zijde van het veld.

« Tijdens de wedstrijd helpen de medespelers degene die heeft geworpen, door met bezems het ijsveegsel van of op de baan te vegen die de schijf gaat volgen, al naargelang de vaart van de curling moet worden vertraagd of niet, om zo dicht mogelijk bij de kubus te belanden »⁽⁶⁾.

Deze bondige beschrijving van het spel vinden wij in elke Engelse encyclopedie breedvoerig aangevuld. Want, naargelang van de streek en het midden, zijn er ook heel wat varianten, o.m. in zake gewicht van de bollen en grondstof waaruit ze gemaakt zijn (de Engelse term *the stones* herinnert er aan dat aanvankelijk brokken graniet tot een afgeronde vorm werden gekapt), in zake afmetingen van het speelvlak en aantal spelbeurten. Ook het doelwit is niet noodzakelijk een kubus of een vlagje; vooral op kunstmatig ijs, wordt hiervoor het middelpunt genomen van een reeks concentrische lijnen, waaraan de Engelsen de naam geven van « de tuin » (*the house*).

Wij hebben er reeds op gewezen dat ook in Nederland het « kalluiten » beoefend wordt, zij het ook onder een andere benaming.

Bij K. Ter Laan⁽⁷⁾ vinden wij het overeenkomstig spel vermeld onder de benaming *klootschieten*. Nopens de speelwijze, die het beeld oproept van de Hamse straatstenen, zegt schrijver: « In Elburg had het klootschieten plaats op de stadswal met een platronde schijf; wie in het geringste aantal worpen de stad rond kwam, had de prijs ».

Het klootschieten wordt door hem betiteld als een « hartstochtelijk volksspel in het Oosten van het land, nu nog in Twente beoefend ». Vanwaar deze spelbenaming? « De kloot is een bal van hard hout, met lood bezwaard; winnaar in

(6) In « Standaard Encyclopedie - Panorama der wereld in kleur ». — Aflevering van 1 januari 1971, blz. 34.

(7) Folkloristisch Woordenboek van Nederland en Vlaams België ('s-Gravenhage 1949), blz. 187.

het spel is de man, die een vooraf bepaalde afstand bereikt met het geringste aantal worpen. Het spel wordt gespeeld in de winter op de hardbevoren heide of, zoals vroeger, in 't Oldambt en in Oost-Friesland, op het ijs». Hieruit zou blijken dat de hier gebruikte bol niet een platronde schijf is, doch een rolronde vorm heeft, zoals de ronde bol uit de streek van Bornem⁽⁸⁾.

« In Twente », vervolgt Ter Laan, « gaat de uitdaging vooraf: een *schiet*er uit het ene dorp hing de kloot op aan de haal van de *voorschiet*er van 't andere dorp; als deze de met linten versierde bal opnam. dan werd de wedstrijd bepaald en tevens de som, waarom gespeeld zou worden. De wedstrijd trok steeds veel volk en iedere partij moedigde zijn schieters aan met groot geschreeuw ». Het heeft niets verwonderlijks dat, in deze omstandigheden, het spel licht aanleiding gaf tot vechtpartijen.

In het reeds aangehaald werk van Johanna Drost, worden nog enkele bijzonderheden omtrent het « klooten » of « klootschieten » medegedeeld. « Het spel werd blijkbaar door jong en oud gespeeld; talrijk zijn gedurende de 15e en 16e eeuw de bepalingen van de overheid, waarbij het « klootschieten » wordt verboden op het kerkhof, in de kerk. langs de straten, de vesten, de muren van de steden ». Andere benamingen van het spel, *met closklooten werpen* en *rollen met clooten*, verwijzen naar de eerder bolronde vorm van het tuig waarmede geworpen of gerold wordt.

Ook in Duitsland blijkt het spel bekend te zijn geweest, en wel onder de naam van *Bosseln* en « *klootscheeten* ». Deze tweede benaming komt vooral voor in Holstein en aan de Friese Noordzeekust. Bij gemis aan oudere getuigenissen, rees dan ook het vermoeden dat het spel in de 18e eeuw vanuit Nederland naar Duitsland zou zijn ingevoerd. De oudste vermelding zou voorkomen in een uitnodiging tot een kampstrijd van 1757.

Voor dergelijke uitdagingen worden alle pleegvormen van een ridderlijke en sportieve prijskamp in acht genomen. Wanneer een opgesmukte bol op de herbergtafel in 'een naburig dorp wordt neergelegd, geldt dit als een uitdaging. Na schiftingskampen stelt elke partij haar knapste spelers aan de kop en aan het einde van de werperslijst, de z.g. *Bosselrolle*. Vooral de Oostfriesen beleven er genoeg aan zich met elkaar te meten bij middel van de « Iskloot », een bol gewoonlijk uit ijzerhard pokhout, soms meermaals doorboord en met lood gevuld.

Het « *Eisschiessen* », dat in zwang is in Beieren en met Bosseln uit de noordwesthoek van Duitsland overeenstemt, bestaat ook hier in het werpen van de bollen dwarsover de rijweg of de dichtgevroren grachten in het veld. De partij welke, met een gelijk aantal worpen, het eerst het aangeduide doel bereikt is winnaar.⁽⁹⁾

Wat kunnen wij uit deze ter vergelijking bijeengebrachte gegevens besluiten?

Het kalluiten, dat wij in 1829 te Dendermonde terugvonden, wordt ook in sommige aanpalende landen aangetroffen. Het is een winterspel, want het wordt op

(8) R. VAN DER LINDEN, a.w., blz. 107.

(9) Wilhelm PETZLER. Handbuch der Deutschen Volkskunde, Band II, (Potsdam z.d.) blz. 262-263.

het ijs of op een bevroren veld gespeeld. Er zijn wel degelijk twee spelvormen te onderscheiden :

1°) de platronde bollen worden zo dicht mogelijk bij een bepaald doel gerold of geschoven en kunnen door een medespeler worden weggeschoten of dichterbij gebracht. Het doelwit kan verschillend zijn, doch is altijd in het oog vallend. Deze vorm, die wij nog te Hamme aantreffen in het begin van deze eeuw, stemt overeen met de spelwijze van de « curling » in Engeland en in Zwitserland.

2°) wanneer besproken wordt een bepaalde afstand dwarsdoor de velden naar een naburig dorp af te leggen, wordt vooraf het eindpunt aangeduid, b.v. een bekende boom of enig kunstwerk. Om de beurt rolt of schiet een man van de twee ploegen zijn platronde of rolronde bol. Als winnaar komt deze partij uit de strijd die, na een gelijk aantal worpen, de eerste het bepaalde doelwit bereikt. Het klootschieten bij onze Noorderburen, het Bosseln in Duitsland zijn tot deze spelvorm te herleiden. Ook te Hamme was deze spelwijze, op de oneffen straatstenen van het dorp, in zwang tot rond 1920 en het was hiernaar dat omstreeks 1960 mijn collega en schoolkameraad uit Nukerke, de heer Paul Hofman, verwees, met de term « kalluiten ». ⁽¹⁰⁾

Er werd herhaaldelijk gepoogd de oorsprong van het spel na te gaan, doch nopens dit vraagstuk konden de zoekers niet tot een eensluidend besluit komen. Velen zijn van mening dat het spel een Nederlandse of Vlaamse oorsprong zou hebben. Onbetwistbaar heeft het, naargelang van de streek, een merkbare evolutie doorgemaakt, o.m. wat het gewicht van de bollen bij de « curling » aangaat.

In verband met de geschiedenis van het spel, herinneren wij eraan dat, voor Vlaanderen, de oudste voorstelling van het spel te zien is op een winterlandschap van Pieter Bruegel (c. 1525-1569) ⁽¹¹⁾. Een groep jagers met hun honden staan aandachtig te kijken naar een dubbel ijsvermaak : in de verte ontwaren wij schaatserijders en, op het voorplan, zien wij paren kalluiters, waarvan sommigen voorzien zijn van hun borstel (een typisch element van de « curling ») en van stenen of bollen met een handvat of « stek ».

Wat nu de term *kalluiten* aangaat, deze vindt men terug bij Kiliaen. De term *globus* vertaalt deze schrijver door : bolle, bol, kloot, kluite, kalluite, kloet, terwijl de zegswijzen *globum torquere* zou overeenstemmen met schieten, *globis ludere - globulos clava propellere* met : klooten, bollen, kloot-schieten, en *globis glaciatis ludere* met : kluiten, kalluiten, ijs-blokken. ⁽¹²⁾

(10) Deze zegsman verklaarde ook dat hij, tot omstreeks 1940, met een kameraad een afstand van twee uur (van Nukerke tot aan de kapel Lorette te Ronse) aflegde; elk van hen was gewapend met een gekromde stok, de *kalve*, van ca 65 cm. lang en van een *voetje* voorzien en met een kleine harde bal (bij voorkeur van palmenhout « dat wij in bepaalde tuin gingen stelen »). In de streek was dit een oud spel, dat toen zo goed als uitgestorven was. Het was een winterspel, dwars doorheen de velden « als het koren een vinger of drie lang was ». — Deze gegevens verwijzen naar het oude kolfspel of kolven. Het kwam er op aan in het minst aantal slagen ieder zijn bal naar een bepaald punt te drijven.

(11) Kermis op het ijs te Hoboken (Museum te Wenen, Nr. 713).

(12) *Synonyma latino-teutonica ex Etymologia C. Kiliaeni deprompta*, II (Antwerpen 1892), blz. 66. - Kiliaen geeft ook : kalluiten, kluyten = *certare discis in aequore glaciato*.

Hiermede is de vraag naar de oudheid van het spel niet opgelost. Onze bijdrage was vooral bedoeld om de spreiding van dit werpspel na te gaan. En hierbij hebben wij ons beperkt tot het gebied van de aanpalende landen en niet eens gewaagd van de enorme bijval die dit volksvermaak o.m. in Canada en de Verenigde Staten sedert het einde van de 18e eeuw te beurt viel.

J. PIETERS

Voddenopkopers en speelgoed

Inleiding.

De voddenopkopers die dag-in dag-uit met een hondekar, met een handkar of met paard en kar en sinds de mekanisatie met een bestelauto door de straten trekken, en in de steden hun ronde op welbepaalde dagen voor iedere wijk afzonderlijk regelen, zijn niet talrijk meer. Hun ronde geschiedt in de morgen opdat ze 's middags thuis alles zouden kunnen sorteren.

Hun opkopen beperken zich niet tot vodden en afgedragen kledingsstukken, maar ook tot oud ijzer, benen (afval van de soep) en de onmogelijkste zaken. Archieven en dagbladen worden ook verhandeld.

Hun straatroep « vodden en benen », « hedde geen vodden of benen » en in het Gentse « voddeligo » met het drukken op de *lie* dat in de hoogte ging en lang aangehouden werd, horen we niet meer. Thans kondigen ze zich aan door steeds aan een touw bevestigd aan de klepel van een bronzen klokje te trekken. Destijds gebeurde dit bij sommigen met belgerinkel. Aan een dwarsstok op de kar was een bel gehecht met een touw vastgemaakt aan de pols van de opkoper, zodat hij bij het rijden de bel gedurig kon doen rinkelen. Sommigen hadden de gewoonte aan 't begin van een binnenstraat met de kar halt te houden en met een grote zak op de rug al rinkelend met een handbel de straat af te lopen.

De voddenopkopers werden ook wel eens als boeman door de moeders aangewend om stoute bengels bang te maken en te dreigen « hen met de opkoper mee te geven ».

De welvaartstaat heeft het aantal voddenopkopers beperkt. De hedendaagse generatie voelt de noodzaak niet meer aan van verkoop die slechts luttele franken opbrengt. De onbruikbare zaken worden eenvoudig weggeworpen in de vuilnisemmers die de stadsreinigingsdienst regelmatig komt leegmaken.

Vroeger was het helemaal anders. De volksmens trachtte geld te verkrijgen van wat hem niet meer dienstig was of versleten was geraakt. Het bedrag, hoe gering ook, betekende toch iets in zijn budget. Bij het horen van de voddenopkoper ging menig deurtje open. Diskussies hadden soms plaats over de aangeboden

prijs om dan tot een akkoord te komen waarop de koperen of nikkelen geldstukjes van de ene klamme hand naar de andere verhuisden.

Het uitzicht en de kleding van de voddenopkopers waren doorgaans die van een arme schooier van alle tijden, al « zaten er veel (zoals de Gentenaar zegde) er warmpjes in ».

Te Gent hebben de voddenopkopers een konkurrent, als we het zo mogen uitdrukken. De stadsreinigingsdienst houdt wekelijks een dag vrij, nl. de woensdag, om o.a. de oude rommel van de Gentse bevolking kosteloos af te halen. Op een eenvoudige telefonische aanvraag geschiedt de afhaling. Wie over geen telefoon beschikt, kan zijn schriftelijke aanvraag posten in een bus gehecht aan de vuilniswagens. De afgehaalde oude rommel bevat in sommige gevallen zaken die nog belangwekkend, kunstig of antiek zijn, bij zover dat de stadsreinigingsdienst in zijn lokalen aan de Staatskensstraat er een klein museum op nahoudt.

Kwam er in de steden geld van pas in ruil voor de oude rommel, in de landelijke gemeenten hielden de voddenopkopers er een ander procédé op na. Af en toe verschenen ze aldaar en ruilden voor kinderspeelgoed.

Het ruilen van speelgoed tegen vodden schijnt over onze grenzen, nl. in Nederland, ook een traditie geweest te zijn.

De oproep nr. 84 in de rubriek « Wie weet antwoord? » over « voddenopkopers en speelgoed » in ons *Maandelijks Mededelingenblad* van november 1971, leverde verscheidene reacties op die we hierna laten volgen.

M. BROECKHOVE.

Zottegem.

Het bezoek van de voddenopkoper geschiedde in 't begin van de grote vakantie. Vlugger dan men zich kan inbeelden was zijn aankomst bekend.

In het Striijenstraatje (de Ledebergstraat), een echte volksbuurt. vóór de herberg « In de lopende haas », schikte hij trompetten, telramen, kaatsballen, molentjes, enz. op een paar drolzakken die gewoon op de kasseien lagen. Telkens hij een paar voorwerpen wou schikken, drongen de kinderen een tikje dicht bij hem aan. Hij deed alsof hij een van de bengels een klap om de oren wou geven en dan stoven allen achteruit en weg naar huis.

Het werd een bliksemsnel zoeken naar vodden die in aanmerking konden komen voor de « marchand » of « voddevent ». Oude kledingstukken, stoofpotten en oud ijzer vonden we langs hoeken en kanten. Intussen zaagden we moeders oren af om nog iets bij te geven. In een werkelijk ijtempo werd alles ingepakt want diegene die de eerste aankwam had de beste keus.

De opkoper nam het pak in de hand en deed alsof hij het woog, mompelde « zeven kilo » en duidde een of meer voorwerpen aan die we mochten kiezen. We waren op dat ogenblik de koning te rijk, inderdaad we beschikten over een speeltuig dat we niet voorzien hadden.

Het staat me nog duidelijk voor de geest, dat in ruil voor een zak vodden en een stoofpot ik een « werpspel » kreeg. Dit gebeurde in de periode na de wereldoorlog 1940-1945. Het spel bevatte figuren zoals Hitler, Mussolini, Goering, Himmler en zo meer. Het spel was zo geschikt dat je bij het treffen van een van die personen, het geschilderde plankje omsloeg. Ik heb er menigmaal pret aan beleefd samen met mijn kameraadjes.

De voddenopkoper hield ook halt in de Nieuwstraat. Daar waren een paar sloebers die de vodden nat maakten en het zelfs waagden er een steen bij te steken om het gewicht te doen stijgen. Ze stonden echter met een popelend hart, want als de man het zou ontdekken, kregen ze zeker niets en waren ze op de koop toe hun vodden kwijt.

J. VAN EFFELTERRE

Niet enkel in het Strijpenstraatje en de Nieuwstraat maar ook op de hoek of in 't midden van andere straten te Zottegem hield de voddenopkoper halt. Hij wist precies te rieken waar vele kinderen woonden en/of waar de scholen waren.

Hij was gewoonlijk op post in 't begin van de grote vakantie als ze thuis de grote schoonmaak achter de rug hadden.

De kinderen kregen in ruil voor vodden die ze aanbrachten het speelgoed dat uitgestald lag op straat, doorgaans kleinigheden van niemendal: een geverfd balletje, een trompetje, een diertje, enz. Niettemin waren de kinderen er echt gelukkig mee.

M. PAEREWIJK

Waasmunster.

Het gebruik om vodden te ruilen voor speelgoed bestond ook te Waasmunster en dit vóór de wereldoorlog 1940-1945 en weinig daarna.

Het is begonnen met « meulekes veur vodden », dat waren wieken gemaakt met licht karton in levendige kleuren, met een nageltje als as bevestigd op een stokje.

Het bleef niet bij die « meulekes » want allerlei speelgoed kwam er bij te pas dat de verkrijgen was tegen een bepaald gewicht aan vodden.

Niet alleen aan de school maar vooral in de straten en volkrijke buurten werd er gewerkt, waarbij de volwassenen bijna zoveel belangstelling toonden als het jeugdig volkje. Natuurlijk werd toen jacht gemaakt achter alle afvalstoffen en werd daardoor alles en overal netjes gehouden.

Indien het vereiste gewicht aan vodden niet werd bereikt, bestond ook wel de mogelijkheid « op te leggen » om het begeerde stuk speelgoed te bemachtigen.

B.S. MOENS-LAMBRECHTS

Nevele.

Hier te Nevele werd tot 1937 speelgoed voor vodden  ruild.

Dit gebeurde op een dag in de week, altijd omstreeks 11 u., toen de kleinste klassen gedaan waren. De man, ook soms een vrouw, had een mat uitgelegd aan het kleine kerkhof. Langs daar moesten de kinderen van en naar school gaan. Op de mat lagen poppen, wagentjes, marbels, paardjes, revolvertjes, enz., alles in ruil voor vodden. Na de middag toen de kinderen teug naar school kwamen, brachten ze de vodden mee.

A. JANSSENS

Zeveneken.

In mijn kinderjaren te Zeveneken (omstreeks 1920-25) stond aan de schooluitgang een man met een karretje met paard ervoor dat volgeladen was met wat schamel, maar in onze kindertegen rijk speelgoed. Het was vooral uit hout vervaardigd speelgoed en de papieren molentjes met pluimkens rond kan ik mij nog goed als zeer kleurrijk voorstellen. Het was gewoonlijk op het onverwachts dat de man aan de uitgang van de gemeenteschool in het dorp stond.

— Ga nu maar gauw naar huis en een pak vodden halen en kom dan maar kiezen, zei ons de man in kwestie. Wat dan ook vliegensvlug gebeurde en een hele boel kinderharten blij wist te maken.

Men wist ons te vertellen dat de man uit Lokeren kwam.

F. VAN DE VIJVER

Gavere.

Van kindsbeen af (ik ben 69 jaar) weet ik dat de voddenopkoper jaarlijks aan de kloosterpoort (meisjesschool) post vatte omstreeks elf uur bij het eindigen van de klas. De jongensschool kwam niet in aanmerking wegens het gevaar voor het verkeer. Het speelgoed werd uitgesteld op een groot doek dat op de straatstenen opengespreid werd. Het was het lopen en vliegen om de vodden aan te brengen.

Dit gebruik is na de wereldoorlog 1940-1945 verdwenen.

L. VAN QUAILLE

Wetteren.

Ik herinner mij nog dat rond de jaren 1920-25 de « voddenmarchands » te Wetteren het op een akkoordje gooiden met moeder om de vodden te ruilen tegen speelgoed.

Hij bleef met zijn handkar op de hoek van de straat staan. Op de vier hoeken van zijn kar stonden 4 bussels stro die vol staken met papieren molentjes op een houten stokje. Hij kondigde zijn komst aan met de bel. Dan ging hij van huis tot huis vragen « Geen vodden liggen madam? ». Vodden waren overschotjes van

linnen- of wollengoed die te kleine waren om nog bruikbaar te zijn als washandje, afwasdoek of stofdoek. Afgdragen kledingsstukken gingen nooit naar de « voddenmarchand ». Als ze niet meer goed waren om er in de tuin mee te werken gaf men de jassen, mantels of jurken aan de melkboer. Om op 't land te werken was alles goed en uiteindelijk sleet menig mooi jasje zijn laatste levensdagen als vogelschrik op 't land of in de kerseboom.

De kinderen vergezelden moeder om de vodden af te geven. De « voddenmarchand » woog de vodden met een hangbascule die hij altijd in de hand droeg. De papieren molentjes waren geknipt uit glanzend papier of uit behangselpapier. Voor een drietal kilo vodden kreeg men een molentje in ruil. De marchand had ook klein speelgoed bij o.a. poppentjes, muzikale koffiemolentjes. Rond de jaren 1930 verdween het papieren molentje en werd het ruilvoorwerp vervangen door de ballon.

M. DAEM

Sint-Maria-Lierde.

In Sint-Maria-Lierde beleefden de schoolkinderen ieder jaar een plezierige « surprise ». Op een dag, dat niemand het verwachtte als ze 's middags uit de klas kwamen, stond er aan de poort van de school speelgoed op het voetpad.

De man wenkte met de handen en de schoolgasten vlogen er naartoe. Dan kwamen de « kondities » : zoveel kilogram vodden of zoveel kilogram speciaal voddenmateriaal voor dat bepaald speelgoed, want de ene vodden hadden meer waarde dan de andere.

Het speelgoed was van allerlei soort : poppen, paardjes, wagentjes, gewiertjes, enz.

Het bezoek van de voddenopkoper geschiedde in de periode wanneer het «goed» weer begon te worden d.w.z. rond de grote schoonmaak.

W. LAFORT

Hillegem.

In Hillegem op het plein, naast een grote boom en een kapelleke, stroomden de kinderen van de buurt samen als de voddenmarchand er zijn waren uitstalde. Hij had een dynamometer, een huisel bij zich om de waar te wegen en ze kregen een min of meer grote pop of paard, in verhouding met het gewicht van de aanbrachte vodden.

G. VAN HEGHE

Lovendegem.

In 1970 nog werd hier aan onze school (Vrije Jongensschool Lovendegem) door een voddenopkoper speelgoed geruild voor een pak vodden.

Gewoonlijk deelde hij pamfletten uit waarop na middag de kinderen met vodden kwamen aandraven.

Ik herinner me nog dergelijke ruil in mijn kinderjaren (± 1946).

R. COPPENS

Geraardsbergen.

In Geraardsbergen belandden de voddenopkopers op allerlei plaatsen en in onze buurt was het boven de Vesten, tegen de Kalkput, waar de koeien geduwd werden voor bescherming tegen mond- en klauwzeer. Nevens de put lagen alle soorten blikken en houten speelvoorwerpen tentoongesteld. Dat was echt een grote kermis in het klein.

We zouden ons broek uitgedaan hebben om meer gewicht te hebben. De stoutsten staken er wel eens een baksteen in de zak met vodden.

F. DE BODT

Gijzelbrechtegem en omstreken.

In Gijzelbrechtegem en omliggende gemeenten d.w.z. Elsegem, Anzegem, Kaster, Wortegem bestond ook tot aan de oorlog van 1940 de gewoonte dat jaarlijks in de zomer op een voormiddag een man een kraam opstelde aan de ingangspoort van de lagere school.

Ik liep school te Gijzelbrechtegem van 1933 tot 1942. De komst van deze persoon werd door ons allen met ongeduld afgewacht en wij informeerden soms bij de kinderen die op een ander dorp school liepen of hij daar nog niet was geweest. Alhoewel ik slechts 10 jaar was toen de oorlog uitbrak, zie ik nog duidelijk de persoon voor mij. Het was een gestuikt type, rond aangezicht, rondborstig en welbespraakt. Hij was steeds proper aangekleed en verklaarde ons dat hij van Gent kwam. Wij hadden veel respect voor hem, beschouwden hem zowat als een « very imported person », samen met een mosselmarchand en een petroleumverkoopster, die wij iedere week op onze schoolweg tegemoetkwamen.

Zodra de klas gedaan was 's middags, schaalden wij ons rond zijn, in onze ogen feestelijk kraam, dat vol lag met marbels, fluitjes en trompetten, schrijfgierief, griffels, leien, molentjes, enz. en in de hoogte behangen was met poppen, apen, enz. Niemand heeft echter ooit een pop of speeldier van hem gekregen. Wij vroegen hem wat wij konden ruilen per kilo vodden, benen, oud ijzer of per konijnenvel.

Aangezien de jongens van de jongensschool, waar slechts één klas was voor alle leerjaren (het dorp telde slechts ca. 300 inwoners) aan het zelfde kraam van de meisjesklas moesten komen hun handel drijven, gaf dit altijd aanleiding tot veel mizerie en angst bij de zusters want het was de grote meisjes verboden met de jongens te spreken.

Nadat wij met de man, die wij altijd eerbiedig met Mijneer aanspraken, hadden afgesproken om een en ander voor ons te reserveren, stormden wij naar huis om zoveel mogelijk buit van onze ouders, die weinig sympathie voor deze methode voelden, los te krijgen. In grote gezinnen werd er soms gevochten en was het een groot probleem om ieder iets mee te geven. Mijn vierjarig neefje, wiens ouders

niets bepaalds hadden om hem mee te geven, heeft zelfs eens uit een weide, waar hij wist dat een koe was begraven, een dijbeen uitgehaald en dit aan een koord een half uur ver de berg bovengesleept in ruil voor een paar marbels.

In de namiddag, voor het begin van de klas, was het een gedrum, gehuil en gevecht rond het kraam. De man woog de vodden en oud ijzer aan iets dat op een versleten Romeinse balans geleek, doch het gewicht was altijd lager dan wij hadden gehoopt. Meestal kregen wij een zakje marbels, een pennedoos, een paar potloden, griffels, een lei en de jongens vooral alles wat lawaai maakte, zoals fluiten, trompetten of een tol. Met veel moeite en dreigementen kon de zuster ons nadien in de klas krijgen en er werden die namiddag enkele straffen uitgedeeld.

Zodra wij in het klaslokaal waren verdwenen, kraamde de man op en samen met een intussen aangekomen vrouw of jongen laadden zij hun waren in een oude bestelauto, waaruit wij besloten dat het om een zeer rijke heer ging.

De jaarlijkse komst van deze handelaar samen met de twee processies waren, voor ons kinderen van de verre buiten, de mooiste dagen uit ons kinderbestaan.

Rosa DE VRIENDT

Nederland.

Betreffende de voddenhandelaars en kinderspeelgoed kan ik mededelen dat ook te Aardenburg, Sluis en Oostburg in West-Zeeuws-Vlaanderen vodden werden geruild voor speelgoed. Deze handelaars bezochten de lagere scholen. Ik neem aan dat zij ook andere West-Zeeuwsvlaamse plaatsen zoals IJzendijke, Schoondijke en Breskens aandeden zodat we mogen aannemen dat dit geldig is voor geheel deze voornoemde streek.

Van een inwoner uit Lommel (Limburg) vernam ik dat deze gewoonte ook aldaar bestond.

Voor beide gebieden betreft het de periode 1955-1960. Thans schijnt dit gebruik niet meer voor te komen.

Drs. W.P. DE ZUTTER

Informatie bij de voddenopkopers.

De redactie oordeelde het nuttig bij de lompenhandelaars zelf te onderzoeken hoe zij tegenover het gebruik staan.

M. L. Van de Gejuchte, Schaperijstraat 10, Eeklo, heeft zich nooit tot dergelijke methode geleend, maar een man uit Mariakerke-Gent kwam met een handkar tot in Eeklo, om er met allerlei speelgoed vodden en benen te verzamelen. Dat geschiedde tot omstreeks 1955.

Mevrouw D'Huyvetters, Sanderusstraat 22, Sleidinge, leeft in een zaak die reeds meer dan dertig jaar bestaat. Ze heeft het gebruik gezien in Evergem, Sleidinge. Waarschoot, maar ze is de mening toegedaan, dat Gentse leunders deze techniek hebben aangewend om vlug en gemakkelijk lompen bijeen te krijgen.

Ch. Cornel, Prof. Guislainstraat 60, Gent, heeft nooit van dergelijk gebruik gehoord en heeft het ook nooit gezien.

A. Verbrugge, werkzaam in de Firma Gebroeders Desmet te Zulte, Olsenestraat 27, verklaart, dat groothandelaars zich met dergelijke methode niet konden inlaten, maar heeft persoonlijk het gebruik meegemaakt in zijn geboortedorp Meulebeke, tot omstreeks 1936-1940. Hij is de mening toegedaan, dat schareslieps en leurders uit Roeselare hun toevlucht namen tot dusdanige techniek om in korte tijd vele klanten te bereiken.

F. De Ridder, Pamelstraat 152-154, Ninove, trekt vooral naar het Brabants gebied, d.w.z. Galmaarden, Pamel en omgeving en heeft bij manier van spreken op dergelijke manier de scholen bezocht tot omstreeks 1940. Hij verklaart, dat leurders uit Liedekerke thans nog altijd dergelijke techniek aanwenden om vodden te verzamelen.

Marcel Cardoen, Okegembaan 225, Ninove, verstrekte vlagjes, molentjes en paardjes aan de schoolkinderen, in ruil voor een halve of hele kilogram vodden.

Het blijkt, dat kleine lompenhandelaars uit Gent en omgeving en uit Ninove tussen 1920 en 1950 rechtstreeks de schoolkinderen bij hun zaak betrokken, in de vorm van een aantrekkelijke ruilhandel. De stijgende welvaart en het druk verkeer ook op de stoepen heeft dergelijk gebruik onmogelijk gemaakt.

DE REDAKTIE

In tweede uitgave, 1972

GEBRUIK van FARMACEUTISCHE en VOLKSE

geneeskruiden

door apotheker Vandebussche, met medewerking van Professor Braeckman van de Gentse Universiteit.

Ten gerieve van **Apothekers, Geneesheren, Verpleegsters, Herboristen, Leraars, Folkloristen, enz.**

Prijs en voorwaarden schriftelijk te bevragen bij

L. VANDENBUSSCHE, rustend apotheker

Stationsstraat 95

8600 Menen

CIKOREI*

IV. De Branderij

Over het algemeen kent het grote publiek slechts één bedrijf in de totstandkoming van de cikorei: de drogerij. De oorzaak daarvan ligt wellicht in het groot aantal bedrijven dat men weleer in West-Vlaanderen aantroef, honderdtallen namelijk, die thans van jaar tot jaar verminderen, en daarnaast in de bekendheid van de ast of eest door het boek van Stijn Streuvels.

De branderij en de maalterij treden zelden of niet op de voorgrond, aan de ene kant omdat er slechts nog drie werkelijk grote ondernemingen bij betrokken zijn: de n.v. *Pacha* in Halle, de n.v. *Gebroeders de Beukelaar* in Antwerpen, en *De Lelie* van Petegem-Oudenaarde. Daar ligt een ware eigenaardigheid in het feit, dat deze drie firma's slechts de twee laatste fazen van de fabricatie omvatten: branden en malen. Daarnaast bestonden er dan in Oost-Vlaanderen ettelijke firma's die drogen, branden en malen op hun programma namen, maar dusdanige bedrijven horen totaal tot het verleden. De firma Buysse-Loveling stopte de branderij omstreeks 1913-1914, Jozef Van Oudenhove te Steenhuize in 1971. Daar bestaat haast geen kans meer de totale ontwikkeling van het snijden en drogen en branden en malen en verpakken in één zaak op te nemen of vast te stellen.

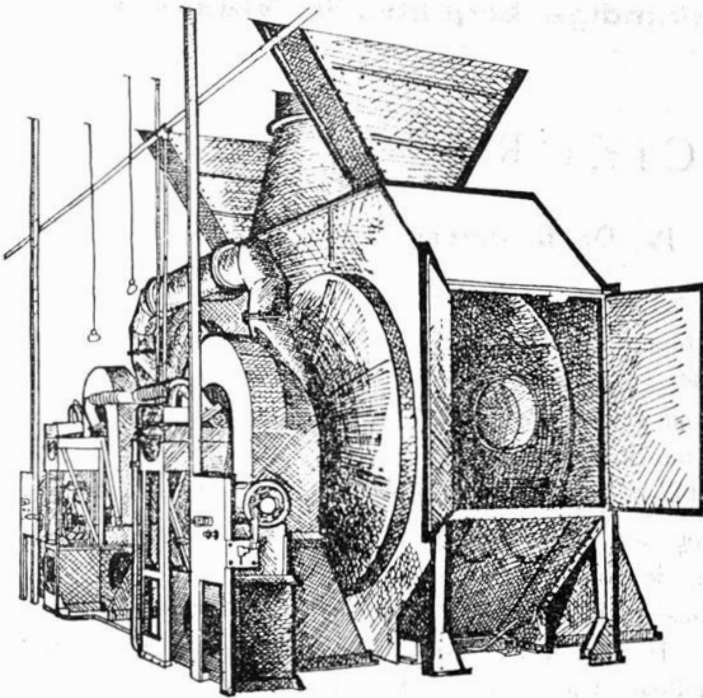
De cikoreifabrikanten stapelen de gedroogde bonen op in een groot magazijn. In het begin van onze eeuw leverden de makelaars uit Kortrijk en Roeselare de Vlaanderse bonen per spoor of schip in de fabrieken te Antwerpen-Merksem, Halle, Nevele, Petegem-Deinze, enz. De bonen worden in zakken geladen en door lossers naar de magazijnen gesjouwd. Nadien kwamen de zuiginstallaties die werken zoals de graanzuigers. De slurf van de zuiger duikt in de romp van het schip of van de spoorwagen en hevelt de waar naar het magazijn over. De methode van lossen van bonen verschilt van fabriek tot fabriek. De bonen wachten er soms maanden voor ze langs trechters of vergaarbakken in de branderij terechtkomen.

De bonen belanden in metalen sferen, die over het algemeen de naam *trommel* dragen. De ene zijn rond met een diameter van anderhalve tot twee meter, de andere zijn cilindervormig en zijn twee tot drie meter hoog of lang. Ze draaien langzaam boven een vuur.

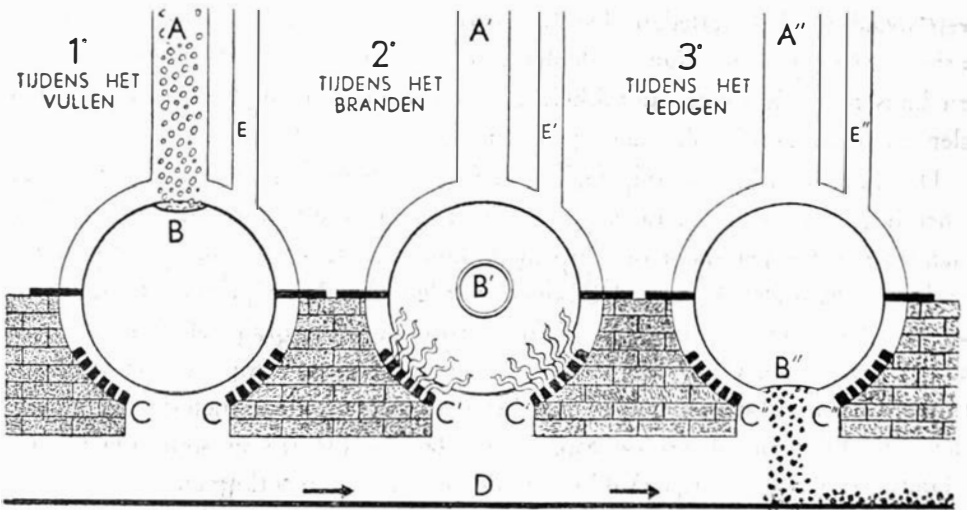
In verscheidene installaties bestaat er mogelijkheid de trommels met de ketting van een tandrad boven het vuur aan te brengen en ervan te verwijderen. Het brandproces beduidt de delicaatste bewerking, want het uitzicht, d.w.z. de bruine kleur, de specifieke smaak, de aangename geur zijn de kenmerkende eigenschappen van de cikorei.

* Vervolg van OVZ XLVI nr. 5 (1971). 189-204.

De brandtrommels waren vroeger eenvoudige sferen, maar zijn in de huidige fabrieken indrukwekkende machines!

Kleinere trommels
boven cockvuur.

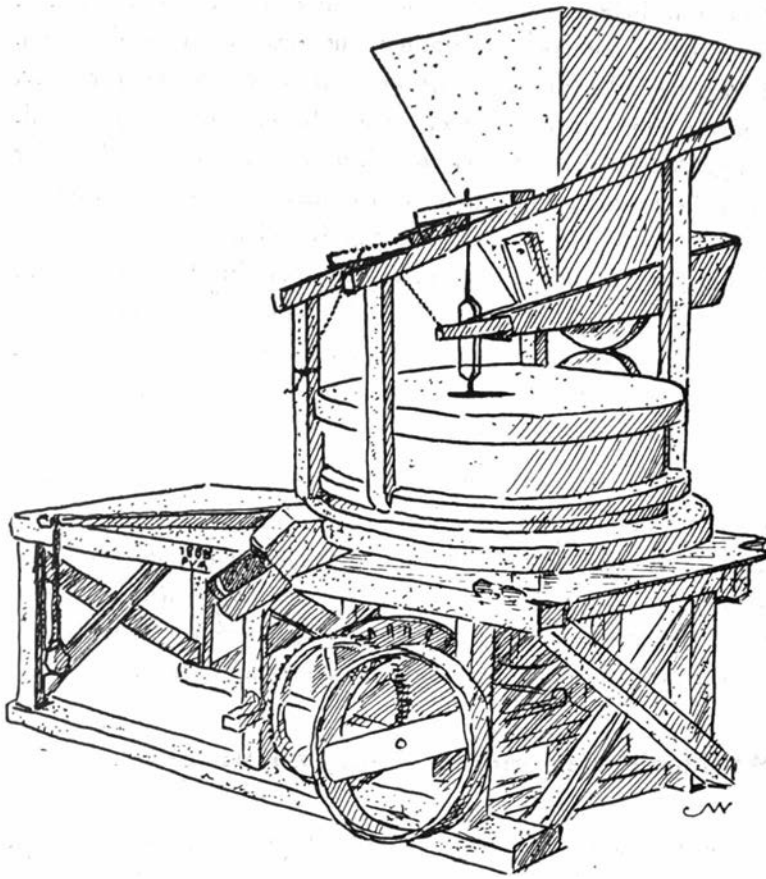
De kunst bestaat erin te weten, wanneer de bonen lang genoeg in de trommels gebrand zijn. De trommels bij de firma Buysse-Loveling konden tot in 1948 slechts vijftig kilogram bevatten, maar dan kwamen er sferen die tweehonderd vijftig kilogram opslokten. Het branden duurt voor de hoeveelheid van twee- tot driehonderd kilogram plus minus anderhalf uur tot een uur driekwart. De brander in een kleine zaak dient rekening te houden niet het soort en de droogtegraad van zijn grondstoffen. Voor de meeste branders bestaat de beste controle van het brandproces in de controle van de rook. Over het algemeen is die eerst vuil, daarna wordt hij helder blauw en ten slotte wit. Op dit ogenblik is men verplicht de

trommel van boven het vuur te halen. Jozef Van Oudenhove uit Steenhuize neemt enkele brokjes uit de trommel en ziet ook de binnenkant van zijn produkten na. In de firma De Munck te Meerbeke-Ninove beschikt men over een stalentrekker, waar ook de controle van de bonen mede gemoeid gaat. Reuk, geur en gebeurlijk openbreken van de bonen gelden als de waardevolste factoren, waarmede de brander de cikorei meet. In belangrijke fabrieken bevatten de trommels duizend tot duizend vijfhonderd kilogram bonen en de temperatuur bij het branden kan er honderd tachtig °C bereiken. Tijdens het branden giet men vetstoffen in de trommel, of soms als het niet tijdens het branden gebeurt, besproeit een werkman de bruine bonen met de gewenste vetstof, bij voorbeeld uiterst fijne raapolie. Het ligt voor de hand, dat de fabrikanten dit element als hun geheim beschouwen en de aard van de vetstof niet bekend maken.

De bevochtiging van de grondstof mag men geen onderdeel van een sekonde als bedrog beschouwen, want in eerste instantie wil men het verstuiven en dus het verlies beletten, maar tevens wil men er een eigen smaak aan toevoegen. De brander die tegelijk als knap stoker moet optreden, wordt als een vaardig vakman gewaardeerd. Hij dient de trommel en het vuur aandachtig en bijna bestendig te controleren. In de firma Buysse-Loveling is eenmaal een trommel ontploft.

V. De Maalderij met Molenstenen en Builer

Na het brandproces moeten de bonen of kossetten zoals men die in de vaktaal soms betitelt, zo snel mogelijk afkoelen. Daar bestaat immers gevaar, dat de hete bonen in brand zouden schieten. In vele installaties giet men de gebrande bonen uit de trommel in een metalen bak of in een houten bak langs de binnenzijde met metalen platen beslagen. De bakjes, gewoonlijk van wielen voorzien, voeren de waar naar de afkoelingsvloer of naar een magazijn in de buurt van de maalderij. De afkoeling staat in verband met het weer en met de wijze waarop men de bonen openspreidt. Eerst zijn ze wak en week en klam en tijdens de afkoeling worden ze brokkelig en broos. Wanneer elk spoor van vochtigheid verdwenen is, brengt men de waar, vroeger met zakken of manden, thans met een wormas naar de maalderij, waar de bonen in een trechter of vergaarbak boven de stenen belanden. We belevan er hetzelfde stelsel als in een graanmaalderij. Onder de trechter bemerken we een langwerpige plank of de schudder en een driezijdige ijzeren staaf, de drijslag, regelt de toevoer van de bonen die tussen de stenen zakken, d.w.z. tussen de looper (de bovenste, die ronddraait) en de ligger (die steeds vastligt). Langs een gleuf komt de gemalen stof in een zak. De maalder levert door de stand van de stenen twee soorten cikorei: fijne en grove. Wanneer hij vochtige bonen tussen de stenen krijgt, dreigt hetzelfde gevaar, als wanneer er vochtig graan tussen de stenen belandt. Dan is de waar *verdeegd*, dit wil zeggen, meel of cikoreistof wordt hard als ijzer en de stenen zijn praktisch lam gelegd. Dan blijft er voor de mulder slechts een oplossing over: de vergaarbak wegnemen, de drijslag, de kuip boven de stenen en de bovenste steen of looper met behulp van de galg ophalen en het

trechter of
vergaarbak

schudder

drijslag

kuip, binnen dewelke
de loper draait en de
ligger vastzit.

verdeegsel, d.i. de vochtige stof die het regelmatig draaien belet, weggappen. De kleinste stenen in een cikoreimaalderij meten een meter diameter. Over het algemeen treft men stenen van een meter twintig of dertig centimeter diameter. De gemalen suikerij verhuist naar de builer, (builer, hoort men dikwijls in Oost-Vlaanderen) waar men hetzelfde verloop als in een graanmolen vaststelt. Een buil of builer is een langwerpige, cylindervormige zeef, gevat in een houten kast, waardoor de molenaar de verschillende soorten bloem en de zemelen uit het meel scheidt, aan de hand van verscheidene zijden zeven. Hetzelfde stelsel geschiedt in de buil van de cikoreimulder, maar daar gaat het om metalen zeven, fijner en grover, die fijne en grove cikorei doorlaten. Langs de gleuf bij de grove maas valt de filtercikorei, door de middenste maas een andere soort en door de fijne maas schuift de gewone cikorei. Men verneemt de nanen van poeder-, fijne en grofkorrelige cikorei. Van de builer brengen drijf- of glijplanken de betrokken waar, het poeder dus, naar silo's waaronder weegtoestellen opgesteld zijn. Bij de de buil eindigt de fabricatie als dusdanig. Dan volgt het wegen en inpakken en verzenden.

In de kleinste zaak die nog immer draait te Sint-Martens-Lierde, hebben we geen klassieke builer aangetroffen. Bij de steen zijn rechtstreeks twee zeven aangebracht om terstond twee soorten te kunnen leveren. We besluiten met deze kleine, fijne firma, geenszins uit reclamezucht, maar omdat het nog een gewin

van één man betreft en vooral omdat er een verhuis van een cikoreimolen, een windmolen bij betrokken is.

VI. Cikoreimolen opgetild en verplaatst te St.-Martens-Lierde

Hoort het optillen en verplaatsen van een gebouw of van een molen tot het rijk van de fantasie en van de onmogelijkheden? In de verste verte niet. In 1907 hebben, bij manier van spreken dan, de Italiaanse ingenieur Morglia en de Amerikaanse ingenieur Weiss het Damstation te Antwerpen verplaatst, en in 1910 de kerktoren van drie miljoen kilo te Bocholt. Hun «*Entreprise Internationale pour le Déplacement, le Rehaussement et l'Abaissement des Grands Edifices*» was wijd en zijd befaamd, maar bleef niet lang in leven. De knappe vaklui waren slechte zakenmensen en na de prestatie ging hun maatschappij failliet.⁽¹⁾

Het verhuizen van een cikoreimolen te St.-Martens-Lierde verliep zonder tussenkomst van ingenieurs, maar daar is aan de ene kant een waaghalzerij mede gemoeid en aan de andere kant een in- en een samenspanning van een hele buurt-schap. Omer De Mulder, een timmerman en «*travauxman*» van zevenenzeventig jaar, die op zijn werk «*de Rapid*» werd genoemd omdat hij zo godsgenadig hard kon werken, heeft ons de gebeurtenis als volgt verteld.

«*Angelus De Mil was de mulder, de eigenaar van een cikoreimolen. Zijn dochter Valerie was getrouwd met Remi Eeman die een branderij hier in de straat Tempel had gebouwd. Dat betekende geen werk meer om met een kruiwagen zo ver weg en weer te rijden van de molen naar de branderij en daarom zou de molen uit het Molenveld verhuizen naar het midden van de boomgaard achter de tegenwoordige doening van Leon Eeman, Tempel nummer zeven. Dat maneuver gebeurde een jaar of twee of drie vóór de eerste wereldoorlog. Geheel de gemeente heeft er aan meegeholpen, al dat benen had! Het karkas van een molen of de romp als men dat verkiest, heeft vier gelijke zijden. De kopstukken van het gebuurte hadden voorgesteld en beslist, dat drie balken voor een zoldering of «*djoeffers*» onder dat karkas zouden geschoven worden, een aan twee kanten en een in het midden. Aan ieder einde van de balk stonden of liever gingen vier mannen, elk op zijn grootte, met de balk in de vouw van de armen. De molen was natuurlijk niet meer in zijn geheel: de «*as*» was er uit gehaald en die hebben ze met een oogstkar vervoerd en ook de twee stenen waren eruit genomen en die hebben ze met een kar getransporteerd. Daar waren dus vierentwintig mannen mee gemoeid, twaalf aan weerskanten. Ze vertrokken 's morgens om acht uur, met eindekes van tien tot twintig stappen. En als het à peu près vier uur in de namiddag was, arriveerden ze op de plek, waar de vier teerlingen al dagen tevoren gemetseld waren. Ja, gelijk we thans leven, zouden de mensen daar foto's van nemen aan de lopende band. Dat spreekt vanzelf. De televisie zou van de partij zijn. Maar daar bestaat feitelijk geen enkel*

(1) A. KELLENS, *60 jaar gegleden beleefde Bocholt wereldprimeur. Kolossale kerktoren opgetild en verplaatst. 3 miljoen kilo, 40 meter hoog.* In De Standaard, dagblad, Brussel, 13 juli 1970.

beeld of geen rechtstreeks souveniertje van dat manoeuvre. Dat zou een zicht geweest zijn, die mannen met de balken in de vouw van de armen. »

De cikoreimolen heeft er gestaan en gedraaid en gewerkt tot in negentienhonderd vijf-, zes- of zevenentwintig, tot er hier een naftemotor gekomen is, en de branderij en maalderij kwamen tezamen in één gebouw, gelijk het nu nog het geval is. Ja, de stenen die bij Léon Eeman draaien, hebben toch wat toeren beleefd, vooraleer ze op zolder hier beland zijn. En de mensen die geholpen hebben om de molen te verdragen, liggen al allemaal onder de grond. Ge zijt een jaar of twee te laat gekomen om van hen zelf een reportage af te nemen. Een molen die niet meer draait, vervalt zienderogen. Daar gaan de mussen in wonen. En na enkele jaren stuikt hij ineen. In elke gemeente zijn er op die manier molens gesneuveld.

Ja, de cikoreimolen was iets apart, verzekert Omer De Mulder met een zucht. De jongens klommen erop. Hij was veertien, vijftien trappen hoog, of misschien twintig. De jongens peuterden cikoreibrokken uit het gat in het midden van de steen, waar dat ijzer, de brug genaamd, vastzit. En met een brokske in hun mond en met brokken in hun zak voor de kameraden schoten ze naar school.

Zo luiden de herinneringen van een vinnige grijsaard, die omstreeks vijftenzestig jaar geleden een molen zag verdragen.

VII. Leon Eeman, Cikoreibrander te St.-Martens-Lierde

Leon Eeman te Sint-Martens-Lierde werkt klaarblijkelijk met de eenvoudigste mechaniek die men zich voorstellen kan. Tot in 1970 werkte zijn ast, één enkel raam van zes meter lang op drie meter zestig breed. Hij brandt de bonen in één trommel, een cilindervormige die een hoogte van een meter twintig centimeter en een diameter van drieënzeventig centimeter heeft. Léon kan er tweehonderd kilogram bonen in gieten.

De stenen kan men ook niet bij de grote rekenen, want de kuip over de stenen heeft een diameter van een meter tien centimeter, zodat men de diameter van de stenen licht op een meter kan schatten. Zijn vader Remi Eeman was gewis een vernuftig man, want die monteerde een motor en een as, waarmee hij tegelijk de trommel, de molen en een snijmachine kon bedienen.

De zevenenvijftigjarige Léon Eeman erfde de cikoreibranderij van zijn vader Remi die ze op zijn beurt van zijn schoonvader Angelus De Mil had gekregen. Aldus krijgen we tussen 1920 en 1930 verpakkingen met de vermelding : « Chicorei EEMAN — Wie mij kent gebruikt mij — Die mij gebruikt, kent mij — R. Eeman-De Mil. Chicoreifabrikant St. Martens-Lierde — Statie Maria-Lierde ». Het ligt voor de hand, dat Remi Eeman zijn verband en verwantschap met De Mil aanstipte.

Beide families zijn door een andere band gesnoerd, aangezien door de erfenis van de zaak er een verplaatsing van een windmolen bij betrokken was.

R. VAN DER LINDEN
(vervolgt)

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

Vereniging zonder winstoogmerk

De Bond bevordert de studie van de volkskunde en geeft sedert 1926 het tweemaandelijks tijdschrift « Oostvlaamse Zanten » uit, waarin volkskundige bijdragen en de uitslagen van de enquêtes in Vlaanderen gepubliceerd worden.

De Bond schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijkse prijsvragen over volkskundige onderwerpen uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen en reizen.

Raad van Beheer van de Bond : ere-voorzitter : E. Boonen; voorzitter : Lic. R. van der Linden; ondervoorzitters : Lic. M. Daem en J. Pieters; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; leden : J. De Vriendt, Dr. R. Haeseryn, G. Hebbelynck, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, R. Tondat, F. Van Bost, Prof. Dr. P. J. Vandenhoute, Lic. A. Van den Kerkhove, G. Van Peteghem en G. Weze.

Dagelijks bestuur van de Bond : voorzitter : Lic. R. van der Linden; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; leden : Dr. R. Haeseryn en G. Hebbelynck.

Kommissie voor volkskundige Enquêtes : voorzitter : Lic. R. van der Linden; leden : M. Broeckhove, Lic. M. Daem, Dr. R. Haeseryn, J. Pieters en G. Weze; adviseurs : Lic. H. Arens en M. Van Wesemael.

Kommissie voor feesten en reizen : voorzitter : G. Weze; leden : M. Broeckhove, G. Hebbelynck, F. Van Bost en G. Van Peteghem.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond in 1927 in het voormalige Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat, is sedert 1962 overgebracht naar het Kinderen Alynshospitaal, Kraanlei 63, Gent. De Bond ondersteunt het Museum dat de stad Gent bij besluit van 27-9-1931 in bescherming heeft genomen. Het staat onder toezicht van een kommissie bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Beheerkommissie Museum voor Volkskunde : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : G. Hebbelynck; leden : H. Depoorter, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, F. Van Bost, Prof. P. J. Vandenhoute, Lic. R. van der Linden en G. Van Peteghem.

Dagelijks bestuur en aankoopkommissie van het Museum voor Volkskunde : voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; penningmeester : G. Hebbelynck; sekretaris : M. Broeckhove.

(Vervolg van tweede blz. van de kaft).

van z.g. « Frankische Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land, door Cl. Trefois — De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore, door Cl. Trefois — De Tinnepotgieterij te Gent, door J. Boes — Galerij van Gentsche Typen door E. Andelhof — De Magie van het Poppenspel, door F. Van Es en anderen — Devotie tot de Heilige Donatus, door M. Broeckhove — Sint-Kristoffel. Legenden. Verering, Verspreiding, door R. van der Linden — Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde, door Mevr. L. Bataille-Hiel — Leerknappen in de kunstambachten te Gent 14e en 15e eeuw, door M. Daem — Register op G. Celis: Volkskundige Kalender . . . door F.M. Olbrechts — De Groei en Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamse Volksziel, door J. Vermeulen — Bijdrage tot de volkskunde van Moerzeke, door J. Laureys — Vrolijke Doodsbrieven vol humor en gal (avec un résumé en français), door R. van der Linden en G. Simons — Duiventorens in Oost-Vlaanderen, door O.S. Depraet — Waasch Sagenboek, door F. Van Es.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen : Jaarlijkse bijdrage gewoon lid : 250 F; gezinslid : 75 F (zonder tijdschrift); gepensioneerde : 200 F; beschermend lid : 500 F; steunend lid en maatschappijen : 1000 F (BTW inbegrepen).
Abonnement op Oostvlaamse Zanten voor niet-leden (bibliotheken, instellingen, boekhandel, verenigingen, enz.) : 300 F; buitenland : 350 F per jaargang (BTW inbegrepen).